

2018. 7

LXXI. évfolyam • július

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Benkő Levente (vezető szerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

Tartalom

Rácz Éva: Szeretettel 3

művelődés 70

Mózes András: Befutott Kolozsvárra a legelső személyvonat 4

közösség

Dénes László: A tenkei táj- és honismereti konferenciáról 7

Kun Árpád: Hétköznapi-ünnepnapok Mezőkeszűben 1946 és 1965 között (1.) . 9

emlék-lapok

Fülöp László: A petőfalvi Pethő család a Partiumban a 17. században 17

galéria

Turós Eszter (szerk.): Klasszikus mesterek a Nagy Imre-évfordulón 20

vadrózsák

Pávai István: Emlékeim Kallós Zoltánról 24

tudomány

Bücs Szilárd-Lehel: Denevérek: a sötétség sokszínűsége 27

Lapszámunk szerzői:

Bücs Szilárd Lehel – denevértanár, a Denevérkutatási és Védelmi Központ elnöke, Kolozsvár
Dénes László – újságíró, Nagyvárad
Fülöp László – ny. egyetemi tanár, Kaposvár
Kun Árpád – ny. református lelkész, Vajdahunyad
Mózes András (1904–1990) – történész, egyháztörténész, Kolozsvár
Pávai István – néprajzkutató, Budapest
Rácz Éva – újságíró, a Magyar Újságírók Románia Egyesületének elnöke
Szücs György - művészettörténész, a Magyar Nemzeti Galéria tudományos főigazgató-
helyettese, Budapest
Turós Eszter - művészettörténész, Csíkszereda

Címlapon Aba-Novák Vilmos Székely vásár (Csíki vásár) című, 1939-40-ben készült festménye.
A hátsó borítón Nagy Imre munkája.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

Szeretettel

Megszületett, és volt, aki rögtön azt is mondta: kicsi és életképtelen. Ő, erről mit sem tudva, cseperedni és – mint minden élelmes poronty – rosszkodni kezdett. Néha hagyták, néha fegyelmezték. Amikor eljött az ideje, megszólalt, amikor (és ameddig) a nagyok engedték szólani, mondhatott valamit. Végignézte a történelem változásait, élt és okosodott egy-két uralom alatt. Látta, hogyan ünneplik a „Megéneklünk, Románia!” győzteseit, és szerette, ha magyarok is voltak köztük. Lelkesen tapsolt nekik, értette, hogy most így lehet, tehát így kell őrizni a magyarságot. Végezte a rábízott munkát legjobb tudása szerint. Ahogy az évek teltek, egyre bölcsőbb lett, egyre több értéket és tudást szívott magába. S most, hogy átlépte a 70-es küszöböt, hajlott háta még mindig egyenes, tekintete éles, értékrendje biztos alapokon áll.

Társai fogyatkoztak az évek során. Testvér, közeli és távolabbi rokonok lassan elfogytak – de ő maradt. Ma a család nagy öregjének tekintik. De ez nem a korát, hanem sokkal inkább a tudását jelzi. Felnézhetnek rá, faggathatják a régmúltról. Ő pedig ma is – talán egyre jobban – örül, ha adhat valamit magából, s mindabból, ami felgyűlt benne az idők során: ismeretet, emlékeket.

Az előbbi sorok szólhatnak édesanyámról, nagyapákról, az Önök szüleiről – de éppúgy a most ünneplő Művelődésről. Nekem kicsit mindkettőről szólnak.

Voltak más lapok, amelyek korábban jöhettek létre, s voltak mások, amelyeknek ez csak később sikerült. Voltak rendszerek, amelyek akarták a létét, támogatták és népszerűsítették, s biztosan jöttek olyan idők, amikor szerették volna, ha nem lenne, nem hallana, nem írna, nem mondana.

70 év: ez már bizonyíték. Tanúságot tesz arról, hogy bármit is jelentsen a művelődés a különböző korokban (gondolom, legalább tízévente mindig mást jelent a fogalom), van egy lap, a – csupa nagybetűs – MŰVELŐDÉS, amelynek sikerült mindezt túlélnie.

Persze, egyszerűen csak túlélésről beszélni nem igazságos vele szemben. Aki kezébe veszi a mostani, pár éve ismét megújult külsejű lapot, látja, hogy ma is egybegyűjti a kor több szellemi vezetőjének gondolatait, a különböző vidékek és élethelyzetek krónikáit. S aki kezébe veszi a sok évvel ezelőttil, az tudja, hogy ma miért oly egyszerű ezt megtenni: mert van szilárd alap, amelyre ez a munka épülhetett. Ha meg lehetett jelentetni akkor, amikor nem volt papír a nyomtatáshoz, amikor nem volt szabad magyar neveket magyarul írni vagy mondani, amikor bűn volt Sütő Andrást olvasni, akkor ma már szinte csak ujjgyakorlat lehet a lap kiadása. Vagy inkább csak lenne, mert ma túl drága a papír, mindig túl kevés a támogatás, nem sokan olvassák Sütőt vagy mai kortársainkat, és talán még kevesebben hajlandók a közéletben részt venni, s még írni is róla.

Meggyőződésem: nem volt könnyű a csasztuskakorban magyar értékekről írni, s biztosan vannak olyan napok, amikor ma sem egyszerű. De büszke vagyok rá, hogy vannak olyan – hadd fogalmazzak így – megszállottak, akik életükből, ha kell, évtizedeket áldoznak arra, hogy ez a munka folytatódjon.

Nekem úgy adatott, hogy a lapot Szabó Zsolt tanáromtól kaptam kézbe először. Aztán – szintén az ő biztatására – közölhettem benne publicisztikát, majd riportot és könyvismertetőt is. S most hirtelen elgondolkodom, vajon a mai olvasók, sőt, szerkesztők közül ezeket hányan olvasták, s hányan emlékezhetnek rá. Akkori, napilapos életemnek ezek voltak a kiemelkedő pillanatai: mindegyik témájára ma is emlékszem. S néha arról álmodom, hogy jönnek a mai pörgésben is olyan nyugalmi pillanatok, amikor nemcsak előveszem a lapot és beleolvasok, hanem még írok is bele publicisztikát, riportot vagy könyvismertetőt.

Kívánom, hogy a most felnövekvő fiatal újságírók is találjanak hozzá témát, amelyről szívesen írnának. S kívánom, hogy a mostani szerkesztőknek is legyen erejük a szerzőkből kicsalni azokat a művelődéscseppeket, amelyekből összeáll a következő lapszám.

Mert mindig csak a következő a nehéz. A többi csak könnyű lehet, hiszen van már mögötte 70 év tapasztalat. Még legalább ugyanennyit kívánok a mai ünnepeltnek: a nagypapakorú, de fiatalos, interneten is kacérkodó, örökifjú Művelődésnek!

Mózes András

Befutott Kolozsvárra a legelső személyvonat

Hogyan és mikor? Elmondja Jakab Elek, a publicista és történétíró, aki Kolozsvár és Erdély fővasútvonaláért idejében nyomta meg a tollat.

Jakab Elek (1820–1898) a Nyárádmenti Szentgericén született. Tanítója már az ottani elemi iskolában észrevette, hogy „a fiú jobban kedveli a verseket, nótákat”, mint az eke szarvát. Beírást kaptak hát a székelykeresztúri algimnáziumba; majd a kolozsvári unitárius kollégiumban elvégezte a filozófiai meg a teológiai, s utána a kolozsvári református kollégiumban a jogi tanfolyamot. A joggyakorlatot Marosvásárhelyen szerezte meg.

A Nagyszebenben székelő kincstárnál hivatalnok. Kis fizetését magántanítókodással pótolja. Közben szorgalmasan búvárolja a kincstári, a szász nemzeti levéltárat, meg a Brukenthal Múzeumot, mint megelőzőleg Marosvásárhelyt a Teleki Tékát. De Kolozsvár vonzotta a leginkább.

A közigazgatással aztán – hivatalból – ő is feljutott Kolozsvárra, az 1846–1847.

évi országgyűlésre. Bő alkalma nyílt ismerkedni emberekkel, haladó eszmékkel, országos dolgokkal.

A kutatómunka mellett egymásután írja politikai és történelmi tárgyú cikkeket. Az *Erdélyi Híradónak* előbb külső, majd belső munkatársa. Ír azonban más lapokba is.

*

Az erdélyi országgyűlés napirendjén – egyebek mellett – az erdélyi vasút is szerepelt.

Az itteni szászok egy őket közelebről érdeklő vasútvonal kiépítése érdekében buzgólkodtak, cikkeztek.

A Nagyvárad–Kolozsvár–Brassó közötti vasút fontosságát a haladó gondolkodók, közöttük a Kolozs megyei alsózsuki születésű nagy román tudós, Gheorghe Barițiu is idejében felismerte: eljött az ideje belső piacunk kiszélesítésének, az Erdély és Románia közötti áruforgalom élénkítésének! A Romániával való összekötő, egész Erdélyben átívelő vasútvonal megépítését sürgette

A Nagyvárad–Kolozsvár–Brassó közötti vasút fontosságát a haladó gondolkodók, közöttük a Kolozs megyei alsózsuki születésű nagy román tudós, Gheorghe Barițiu is idejében felismerte.

A kolozsvári vasútállomás a múlt század fordulóján (forrás: <http://kolozsvari-kronika.blog.hu>)

írásaiban. (Monografia „16 Februarie” Cluj 1870–1970.)

A közvélemény előkészítésében és a kérdés helyes megoldásában Jakab Eleknek is nagy része van. Adjuk át hát neki a szót:

„1846 közepén, az erdélyi országgyűlésen együtt lévő ellenzék megállapodott abban, hogy Váraddal egyetértve, a szolnoki vasútvonalnak Kolozsvárig való kiterjesztését indítványozza.

A szebeni szászok itt is antagonizmusban állottak a tervezettel. A Siebenbürger Bote Szolnoktól Arad–Fehérvár–Szeben felé kívánta a vaspálya folytatását.

*

Az ellenzék közlönye, az *Erdélyi Híradó* szerkesztő-tulajdonosa, Méhes Sámuel megszokott látogatásait a Farkas utcai szerkesztőségben, ahol a nyomda is volt, rendszerint reggel 9–10 óra között végezte. Egy alkalommal így szólt hozzám:

„1846 közepén, az erdélyi országgyűlésen együtt lévő ellenzék megállapodott abban, hogy Váraddal egyetértve, a szolnoki vasútvonalnak Kolozsvárig való kiterjesztését indítványozza.”

– Nem volna-e kedve a Szolnok-Nagyvárad-Kolozsvári vasútvonal ügyében egy cikksorozatot írni? A szászok a Szolnok–Arad–Fehérvárit akarják. Mi óhajtanók megelőzni őket, nehogy a javallott irány a mienknek akadálya legyen. A szükséges iratokat, hírlapi közleményeket, az én terhemre szerezze meg. Mutassa ki számokban az általunk pártolt vonalirány célszerűbb voltát – élénken! Tudja, egy kis polémia, egy kis buzdítás is lehet benne. A cikkek azonban 3-4 hét alatt meg is kell hogy jelenjenek. A honorárium, az én dolgom lesz!

Megígértem az ellenzéknek.

A bécsi, pozsonyi, temesvári, nagy-szebeni, brassói hírlapok, mind a szászok vonalirányát pártolták.

A mi irányunkat a pesti szabadelvű polgári lapok népszerűsítették. Oda küldötték be Debrecen, Nagyvárad, Kolozsvár kérelmező, figyelmeztető cikkeiket.

Az amerikai légitörő 1944. június 2-i bombázása során megrongált vasúti kocsik a kolozsvári állomáson (forrás: <http://archivum2.szabadsag.ro>)

Nekem tehát összegező bírálatot, irányadó, memorandumszerű cikksorozatot kellett írnom, felhasználva a mindkét vonalirány mellett és ellen addig megjelent számba vehető véleményyt.

Nagy buzgalommal fogtam a munkához. Két hét alatt tanulmányoztam a kérdést. A pártkonferencia megállapította az irányelveket.

Újabb két hét, elkészült és egymásután megjelent a négy cikkből álló sorozat.”

*

Itt nincs terünk bővebben ismertetni a cikkeket, csupán utalunk tartalmukra.

Az elsőben írja a többi között, hogy a vasút az emberiség életében oly nagy jelentőségű, mint pl. a reformáció, a szolgaság mellett a szabadság, az abszolutizmus mellett az alkotmányosság. A szászok lapjai már egy éve cikkeznek a vasútról. A magyar lapok, „az eszmék temetőhelyei”, mit sem írnak a kérdéstről. Angol-, Francia-, Német-, Orosz-, Magyar-, Törökország, Belgium, Ausztria – megelőztek. Moldvában a Szeret és a Beszterce völgyében készülnek az erdélyi szélekig kő- és vasutat építeni. A civilizációban, rajtunk kívül, minden más nemzet kíván részesedni, és mi itt fogunk maradni hegyeink között árván, tengő életet élve, nem lesznek összeköttetések az európai nagy nemzetcsaláddal, nélkülözzük a jólét emeltyűjét: a vasutat. (*Erdélyi Híradó* 1846. 275. sz.)

A második cikkben megállapítja, hogy nálunk is kezdenek megbarátkozni a vasút eszméjével. Cikk cikk után

jelenik meg, a brassói román és német lap is hozzászól a kérdéshez. Jakab biztatja a közvéleményt: hátraállni, tétlenkedni nem szabad. Nagyszerűbb lökést Európa fejlődésének, mint a vasút, semmi nem adott. Ipar, kereskedelem, tudomány, műveltség segítője a vasút, nekünk is életkérdés! Ha elszigetelt ország maradunk, mindent másoktól veszünk drágán, másoktólünk semmit, vagy keveset – olcsón. Azt a tömérdek kincset, amit a természet adott, s azon munkássági ösztönt és szellemi képességet, mely népünknek oly bő mértékben adatott, ha a lehető legjobban használni nem akarjuk, jövőnk nincsen. Kár, hogy nálunk minden ember természetű (földműves), hogy nincs idegen piacunk, ezért a földműves munkabérének csak a kamatja térül meg. Baj, hogy a termőföldek egyharmada ugar, kétharmada sem okszerűen művelt, szabad föld. Ha külföldet tanulás céljából olcsóbban járhatnók, szellemileg, anyagilag s önértékünkben erősödnénk. Jobban termelhetnénk. Termelvényeiket a vasút, jól fizető piacok felé vinné. Kell a vasút! (Uo. 276. sz.)

A harmadik cikkben leszögezi, hogy az erdélyi vasút nem ábránd! Sürgős, és korszerű! Nem magán, nem egyesek, hanem a köz érdekeit kell szolgálnia; ezért iránya nem lehet periferikus! Először az erdélyi országos fővonalnak kell kiépülnie, mely áthaladva a minden tekintetben központi fekvésű Kolozsváron, minél nagyobb részben hasítsa át az országot s ebből induljanak ki és ebbe torkolljanak az ország minden részét behálózó mellékvonalak. Jelszó: Érdekegység!

Az elsőbbség a Várad-Kolozsvári vonalé! (Uo. 277. sz.)

A negyedik közlemény már a három előbbinek a kérdésre nézve kedvező visszhangját is világgá kiáltja: Mi az ügynek és nem a pártoknak kívánunk szolgálni. Dicsérjük Arad, Brassó, Szében ügyességét, hogy tervüknek megnyerték a Vasútépítő Társaságot. Mi elene nem vagyunk, de a mi nézetünk nem Arad-Szeben, hanem Várad-Kolozsvár. Az egész ország az első és azután a szárnyvonalak.

Követeli, hogy a vagyonosok álljanak az ügy mellé és ne a rendezetlen közadózásra, a lassan befolyó adókra támaszkodjanak. Egészítsék ki a vasútra vonatkozó törvényt a céljait szolgáló kisajátítási törvénnyel. Kezdjék a vonal építését onnan, ahol az építési anyagok kezűgyben vannak. A kérdés ütemes megoldására pedig létesítsenek országos bizottságot. Végül megkérdi a váradiakat, hogy ezen nemes és nagy ügy érdekében miért nem mozognak élénkebben?! (Uo. 278. sz.)

A cikkek, mind az olvasóközönségre, mind a legilletékesebbekre nagyszerűen hatottak. Dicsérték az érveléseket, a Várad-Kolozsvár vonal fölényének igazolását.

„Két óra sem telt el az utóbbi cikk megjelenésétől, a Piacsoron találkoztam Méhes szerkesztő úrral.

– Na, olvastam a cikkeket. Nagyon jók. Látszik, hogy becsületesen utánajárt az előzményeknek. Szeretik az emberek!

Mármost a honoráriumot kell megadnom. Mit kíván fáradozásaiért?

Nem tudtam mit kérjek. Hirtelenben eszembe jutott, hogy nincs felsőkabátom.

– Kérem, szerkesztő úr, egy szabónál nyisson számomra hitelt, hogy csináltassak egy felsőkabátot.

– Nem hitelt nyitok, édes Jakab Elek, íme itt van ez az üzlet! Menjünk be együtt és válasszon egy kabátot, amelyet szeret!

Egy szép, szederkék kabátot választottam. Ilyet viselnek a kolozsvári főiskolások. Én is mindig ilyenre vágytam...

És Méhes – kabátomért kifizette a harminc forintot!

– Na, most már nem tartozunk egymásnak. Óhajtom, hogy még sok ilyen és ilyenebb cikket írjon!”

E cikkek nyomán 12 évre Váradig, 23 év múlva Kolozsvárig készült el a vasúti fővonal.

Ismételten közbejött nehézségek, akadályok legyőzése után végre, 1870. szeptember 7-én, szerdán reggel 6 órakor Nagyváradról utasaival elindult a legelső személyvonat, melyet Nagy Ferenc mozdonyvezető vezetett, s áttörve a Királyhágó sziklakapuin, végig a Körös mentén meg Kalotaszegen, fél 12 órakor befutott Kolozsvárra.

A virágdíszbe öltözött pályaudvaron Virányi István állomásfőnök, a vármelegye főispánja, a város polgármestere és a történelmi eseményt ünneplő polgárság

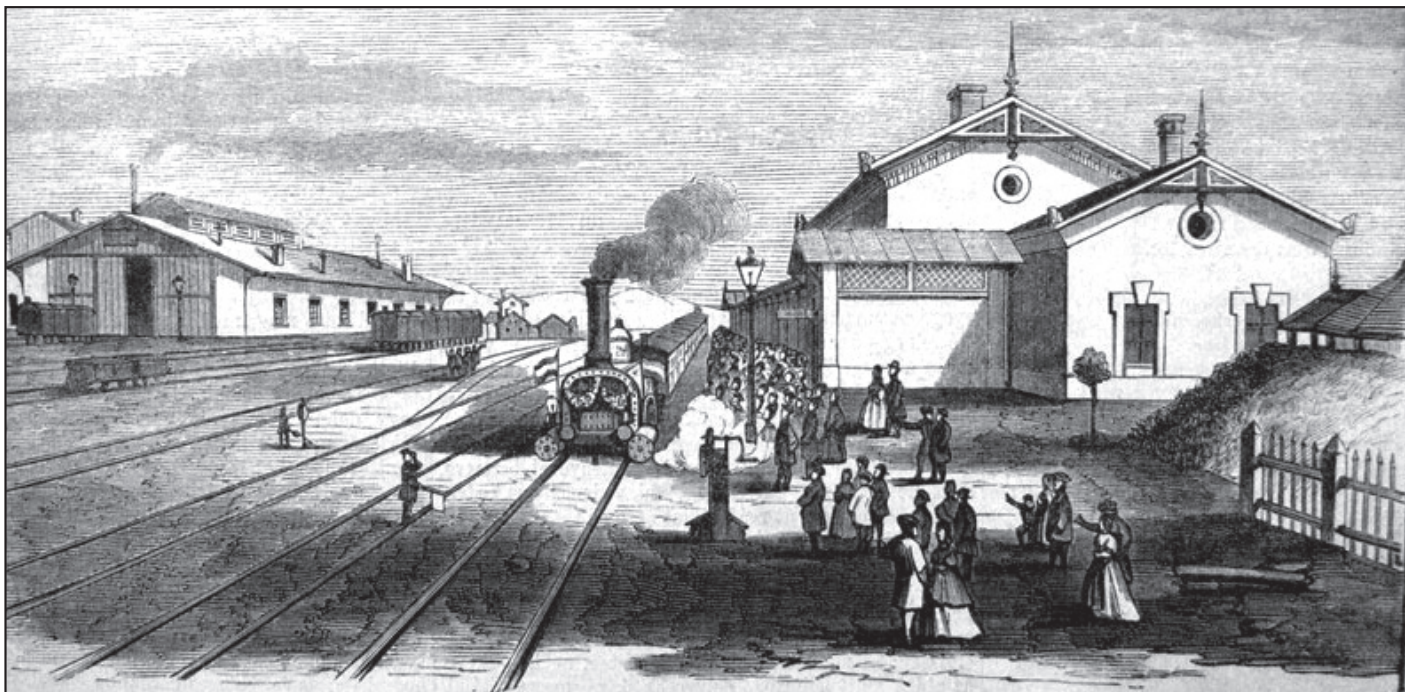
nagy csoportja virágosóval fogadta. A kölcsönös üdvözléseket az ünnepeltek és ünneplők hatalmas éljenzése követte és a hagyományos déli harangszóval összcsendült a város valamennyi harangja.

**1870. szeptember
7-én, szerdán reggel
6 órakor Nagyváradról
utasaival elindult
a legelső személyvonat,
melyet Nagy Ferenc
mozdonyvezető
vezetett, s fél 12 órakor
befutott Kolozsvárra.**

Megfeszített munkában aztán még kilenc év telik el és 1879-ben Predeálig épült ki az 516 kilométer hosszú, országos fővasútvonal, hogy Bukarestből feléje siető testvérével mielőbb találkozzék!

Jakab Elek, a jeles történetíró, ki Kolozsvár történetét három testes kötetben (1888) elsőnek írta meg, eme nagyhatású cikkeiért egy szép nagykabátot, Kolozsvár pedig egy, az egész országrészünket átszelő, pompás vasútvonalat kapott.

(Művelődés, 1970. december, XXIII. évfolyam, 12. szám, 50-51. oldal)

A Nagyvárad–Kolozsvár vasútvonal megnyitása Kolozsvárt, 1870. szeptember 7-én (korabeli illusztráció)

Dénes László

A tenkei táj- és honismereti konferenciáról

A Fekete-Körös felső folyásának vidéke, ahol tíz-egynéhány Árpád-kori településen csak pár ezer magyar él ma már, igen gazdag hagyományokban, kultúrában, lelkiségben, természeti kincsekben.

A Tenkei Művelődési és Honismereti Kör és a Bihar megyei község református gyülekezete kilencedik alkalommal rendezte meg május 25-én és 26-án Táj- és Honismereti Konferenciáját. A Fekete-Körös felső folyásának vidéke, ahol tíz-egynéhány Árpád-kori településen csak pár ezer magyar él ma már, igen gazdag hagyományokban, kultúrában, lelkiségben, természeti kincsekben. S erre nem hullhat rá a feledés pora – vélik a találkozósorozat kitartó szervezői.

Az eseménynek *A Fekete-Körös völgyének kincsei* címet adták, immár harmadik éve, de gyakorlatilag ennél tágabb kitekintésben zajlott le a találkozás és tanácskozás. Köszönhetően annak is, hogy nem csupán a dél-bihari régióból érkeztek előadók, hanem a Kárpát-medence más tájairól is: a Felvidékről, a Viharsarokból, a Nyírségből, az Alföldről, Budapestről.

A konferencia színhelyül a tenkei református művelődési otthon szolgált. A hely és a szervezői kör szellemiségének megfelelően nyitó és záró áhítatok, konfessziók keretették a családias hangulatú rendezvényt mindkét napon, a házigazda-főszervező lelkipásztor, Berke Sándor, a Budapestről érkezett Takács Ferenc börtönmissziós és Bubenyák Máté gyógyszerész, Szász Zoltán tiszaföldvári református lelkész, illetve Wagner Erik püspöki titkár (Királyhágómelléki Református Egyházkerület) jóvoltából.

Előjáróban érdemes elmondani, hogy az egykori felekezeti tanintézet elkobzott-államosított épületeit az 1989 utáni restitúció során nyerte vissza a református egyház, az egyikben, a fiúiskolában 1956-ban berendezkedett Fekete-Körös völgyi természetrajzi gyűjtemény a helyén maradhatott, sőt magyarországi segítséggel néhány évvel ezelőtt újrarendeződött-konzerváltatott. Bárki arra jár, a református parókián bejelentkezve látogathatja meg a maga nemében

páratlan, érdekes és értékes közgyűjteményt. A múzeum felújított hajlékához egy évtizeddel ezelőtt építették hozzá az előadóteremmel, vendégszobákkal, kis-könyvtárral is rendelkező református művelődési házat, amelynek falain a nemzet azon jeleseinek emléktáblái állnak és gyarapodnak, akik valamiképpen kötődnek a településhez, a kistájhoz. Így válik lassacskán egyfajta Fekete-Körös völgyi panteonná e hajlék.

Itt kapott emlékjelet a korábbi években a Tenkén született, méltatlanul keveset olvasott és idézett Fodor Ferenc (1887–1962), a kiváló földrajztudós, kartográfus és nem utolsósorban író, aki gazdasági, tájföldrajzi, vízrajzi, kartográfia-történeti tanulmányok és monográfiák szerzőjeként vált szakmai berkekben ismertté és elismertté, s aki idősebb korában nagy jelentőségű térképészettörténeti munkásságot fejtett ki. Élete nagy részében Budapesten élt, dolgozott, oktatott, az erdélyi-partiumi olvasók emlékezetében talán mégis a szülőhelyét-földjét megidéző nagyszerű monográfiájával, *Az elnemsodort faluval* maradt meg. E legendás könyv szerzője a tudós pontosságával és az emlékező gyöngédségével írta meg a dél-bihari táj életrajzát: nem csupán az ember történetét, a birtokviszonyok, intézmények kialakulását, hanem a földrajzi környezetnek és az embernek együttes sorsát és egymással való összeforradását is. A történelem viharáiban megnyilvánult helytállás és ellenállás úgy feslik ki Fodor Ferenc 1940-ben megjelent művéből, hogy az örök magyar sors szimbólumává mélyül. Tudnivaló, hogy a Körösök vidékének nagy részét a bécsi döntés Dél-Erdélyben hagyta, az évszázados kisebbségi létben a szórványosodás vált döntő folyamattá itt a magyarság szempontjából...

A Tenkével szomszédos kisfaluban, Görbeden világra jött Tóth István (1923–2001) költő, műfordító, volt nagyváradi

A táj- és honismereti konferenciát idén május 25-én és 26-án immár kilencedik alkalommal rendezték meg Tenkén. (forrás: <http://www.itthon.ma>)

középiskolai igazgató, majd marosvásárhelyi főiskolai tanár emléktáblája mellett egy másik poétáé is áll a művelődési háznak a templomkertre néző falán: a Feketegyörösön született Nádányi Zoltáné (1892–1955). A nagyváradi-berettyóújfalui-pesti hírlapíró költő, műfordító, jogász – aki 1940 és 1944 között Bihar megye főlevéltárosa is volt – ma színromán szülőfaluja alig pár kilométerre található Tenkétől, de ott már semmi sem emlékeztet reá, az ő vagy a felmenői világára...

Idén egyszerre három kiválóságnak is táblát állítottak. Első nap az 1937-ben Köröstárkányban született, 2003-ban elhunyt Fábán József tanárt, helytörténészt, a *Tenkei magyarok* című monográfia szerzőjét méltatta Botházan Pemola helybéli pedagógus.

Ugyanaznap az idén tavasszal 92 évesen megboldogult Csák Kálmán muzeográfus, a helyi természetrajzi közgyűjtemény alapítója és sok éven át gondnoka, a Czárán Gyula Barlangász-kör mentora tiszteletére állítottak két emléktáblát is, a magyar feliratú mellé román nyelvűt is, az önkormányzat támogatásával, mivel ő a község díszpolgára is volt. A legendás „Kálmán bácsi” regénybe illő életpályáját, nagyhatású munkásságát a házigazda Berke Sándor és a tanítvány Szuhai Sándor barlangász-fotós méltatta, egy ad hoc kiállítást is rendezve a sokoldalú természetbúvár archív felvételeiből.

A tavaly 68 évesen elhunyt Vágner Szabó János nagykunsági közhíró, tájkutató,

népművelő, a Fekete-Körös völgyének szerelmese, a szórványgondozás jelese emlékére készült táblát a konferencia második napján avatták fel, leánya és unokája jelenlétében. A Bartók Fekete-Körös völgyi kapcsolatait, gyűjtéseit, valamint Györffy István néprajzkutató munkásságát sok éven át népszerűsített publicistára az unokahúga, Kármán Irén filmrendező, újságíró emlékezett, együtt azokkal, akik ismerték és kedvelték a „tisztelőbeli tenkeiként” megboldogultat. Akire a Belényesi-medencében lévő Várasfenesen is szeretettel emlékeznek, hiszen az itteni Györffy István Táj- és Népismereti Otthon, illetve tájház nagy támogatója és népszerűsítője volt. Ő írta egyszer valahol: „A Fekete-Körös völgyét, népét, múltját, kultúráját érdemes újra és újra felfedezni, tempósan haladva, megállva, nyitott szemmel és szívvel figyelve. Minden tekintetben káprázatosan gazdag ez a vidék, amelynek csillogó vagy szerényebb kincseit a 168 kilométer hosszan kanyargó Fekete-Körös mentén gyalog, kerékpáron, szekéren és lovon, s az ősi úton, a vízen haladva láthatjuk meg a legélesebben.”

A konferencián történelmi témájú előadásával két neves budapesti publicista-kutató is részt vett: Domonkos László (*A Székely Hadosztály és a Fekete-Körös völgye*) és Szidiropulosz Archimédesz (*Az összeomláshoz vezető út*), a *Trianoi Szemle* szerkesztői. Lakatos Attila, a váradi püspökség munkatársa egy páratlan római katolikus egyházművészeti műtárgy keletkezésének,

lappangásának és előbukásának történetéről tartott vetítéses bemutatót, a reneszánsz kori festmény az egyház-kormányzási szempontból egykor igen jelentős Belényesből került az egyházmegye kincsestárába.

A felvidéki Szepsiből érkezett Tornaújfalusi Köteles Ágoston *Csak azok a kaukázusi sakálók ne üvöltöznének – az erőszakkal elhurcolt felvidéki keresztények szovjet rabságban* című előadása korban hozzánk közelebbi eseményekről szólt, a békéscsabai Ugrai Gábor referátumának címe önmagáért beszél: *Impériumváltás – 1000 év Erdélyben, 100 év Romániában*. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság elnöke, Dukrét Géza Beöthy Ödönről, a Nagyváradon 1796-ban született, Hamburgban 1854-ben elhunyt politikusról, országgyűlési követről, bihari főispánról, Kossuth partiumi, majd erdélyi kormánybiztosáról emlékezett meg.

A szolnoki Benedek Csaba *A Tenkei Református Egyház népi kultúrára gyakorolt hatása* című, míg a gyulai Szabóné Magyar Márta *A gyógynövények használata régen és ma a Fekete-Körös vidékén* című előadással vett részt a konferencián. A szintén gyulai Juhász András mérnök a környezet- és klímaváltozás számos aspektusáról és kihatásáról tartott vetített képes előadást, a nyíradonyi Papp János pedig a természettudományi kutatásról és gyűjtésről. A miskolci etnográfus, Bodnár Mónika Arany János és Tompa Mihály barátságáról értekezett – az előbbi igencsak „itthon van” e tájon, hiszen a Tenkétől félórás autótúrra lévő Nagyszalontáról indult és jutott el páratlan szorgalommal és alázattal a magyar szellemvilág csúcsaira.

A Fekete-Körös völgyi táj- és honismereti konferenciát eleddig nyolcszor rendezték meg Tenkén, egyszer pedig Belényesben.

A Fekete-Körös völgyi táj- és honismereti konferenciát eleddig nyolcszor rendezték meg Tenkén, egyszer pedig Belényesben, a 10. kiadását előreláthatólag szintén május végén tartják majd 2019-ben. S ezen talán már ismét részt tudnak venni Gáspár Attila zilahi zenetanár és tanítványai (énekesek és citerások), akik az előző évektől eltérően idén – objektív okokból – távol maradtak.

Kun Árpád |

Hétköznapok-ünnepnapok Mezőkeszűben 1946 és 1965 között (1.)

Lapunk 2017. márciusi számában *Életviszonyok egy mezősi faluban* címmel a szerző tömör összefoglalót írt Mezőkeszű 1940-50-es éveiről. Kun Árpád nyugalmazott református lelkész azóta bővítette és újabb adalékokkal egészítette ki a mezősi falu évtizedekkel ezelőtti életét leíró emlékiratát. Munkájából a mára lényegesen átalakult, sőt eltűntnek is mondható falukép és falusi életvitel rajzolódik ki, szerkesztőségünk ezért tartotta indokoltnak az írás folytatásos közlését, a már megjelent részek kihagyásával. (Szerkesztőség)

(...)

Apám Kun Árpád ref. lelkész (1917–2009), anyám Voivod Rozália Gyöngyi református háztartásbeli (1921–2003). A szülők mindketten kolozsvári származásúak. Hárman vagyunk testvérek: Árpád a jelen sorok írója Kolozsváron születtem 1945. szeptember 15-én, László Keszűben született 1948. január 25-én, István Mócson született 1955. február 5-én. Szüleim mindketten kolozsvári származásúak lévén, számukra igazi kihívás volt egy mezősi faluban letelepedni. Édesapám 1940 és 1945 között Kolozsváron volt segédlelkész és vallás-tanár. A háború idején komoly egyházi munkát lehetett végezni. Még arról is szó volt, hogy a Csillagvizsgáló közelében, a Tordai úton építsenek egy imaházat. Apám nagy reményeket fűzött a tervhez, 1943 tavaszán megházasodott. Anyám is komolyan bekapcsolódott az egyházi életbe. A háború után nagyon sok gyülekezet maradt lelkész nélkül. Így helyezték ki apámat 1946. február 1-i hatállyal Keszűbe, ahol pár hónap híján 20 esztendő-t szolgált.

Noha Keszű alig 40 kilométerre fekszik Kolozsvártól, az utazás mégis körülményes volt. A szüleim, akik megszokták a villanyt, az aszfaltozott utat, a városi körülményeket, továbbá ott voltak az idős szüleik, a testvérek, aztán kéznél volt orvos, a kulturális és egyházi intézmények, mindezek hirtelen kimaradtak.

Keszűben a múlt század elején épült hatalmas téglalap alakú papi lak fogadta őket. A szobák ablakai az utca felé néztek. A ház és az utca között egy hatalmas diófa terebélyesedett. Gyermekként sokszor felmáztunk a fára. Nyáron, különösen vasárnap délutánon sokan az árnyékában pihentek, beszélgettek. 1958 nyarán, talán augusztus eleje lehetett, egy csendes meleg vasárnap délután a diófa három nagy ága leszakadt az utca felé. Szerencsére senki nem volt alatta, pedig az utcán sokan sétáltak.

Visszatérve a házhoz, az udvar felé nézett a konyha, egy nagy veranda, amit irodának is használtak, és még egy szoba. Az udvaron sokáig nem volt kút. Ezt csak 1956-ban fúrták. Szűkebb átmérője volt, és kerékkel engedték le a vedret 5–6 méterre. A veder alján volt egy lyuk, lappanccsal, amelyet a veder leengedésekor felemelt a betóduló íz, de amely az edény kiemelésekor, a benne levő víz súlya alatt lezárta a lyukat. Így lehetett vizet meríteni.

Az udvaron sokáig volt egy deszkából készült nyári konyha, sütőkemencével. 1957-ben téglakonyhát építettek, cseréppel fedték. Még egy nagy diófa is volt az udvaron és virágok. Az udvar egyébként sáros volt, nehezen száradt, mert a dombról minden víz ide folyt le.

A szülők, akik eddig a városi élettel voltak megszokva, hozzá kellett fogjanak a kertészkedéshez, a baromfitartáshoz,

Leány ünneplőben Mezőkeszűn 1968-ban
(Hofer Tamás felvétele a Néprajzi Múzeum
fotótárából)

A mezőkeszűi református parókia. Képek: Mezőkeszűi Református Egyházközség

a disznóhízaláshoz. Meg kellett tanulniuk fát vágni, kenyeret sütni és sok más egyéb. Falun nehéz volt minden szükséges holmit beszerezni, ezért Kolozsvárról mindig nagy csomagokkal jöttek haza. Nagyon sokszor esőben, sárban, fagyban, sötétben kellett megtenni az utat. Villany, fürdőszoba nem volt. A szobákban petróleumlámpákkal világítottak. Közben a család is gyarapodott: László öcsém itt született 1948-ban, István pedig Mócson 1955-ben.

Már gyermekkorunkban megismertük a falut, az embereket. Még nem jártam iskolába, de már elmentem a boltba, elhoztam a tejet. Ha kiálltunk a kapuba, beszélgettünk az emberekkel. A templom is ott volt a papi lak mellett, így mindig láttuk, kik jönnek templomba.

A falu nyáron nagyon szép volt. Minden zöldellt, a családok végezték a mindennapi feladataikat. Estéknél kiültek az utcakapuba. A legények késő este, ha végimentek az utcán, népdalokat énekeltek. A vendégeink közül többen azt szerették, ha a legények este énekelnek. A látogatók sokszor csak az élet szép oldalát látták. Azt mondták, milyen jó, hogy van kert, vannak csirkék, ott a friss levegő. A lelkészcsaládnak azonban nehéz volt falun, mert sokszor magára maradt. Ha a lelkésznek barátai voltak, könnyen elzülhetett, ha magányos volt, azt mondták a faluban, hogy beképzelt, büszke, lenézi őket. Apám mindig a közeputat kereste. A prédikációkra rendszeren felkészült, jegyzetei megmaradtak. A rábizott feladatokat mindig pontosan

elvégezte. Több alkalommal is elvállalta Légen és Gyeke kis egyházközségek gondozását is. Mindkét faluban volt templom, de a hívek jó része már abban az időben is törte a magyar nyelvet. A lélekszám olyan 100 körül volt mindkét faluban. Gyekeben hallottam először, hogy apám egy temetésen románul is prédikált. Légen Keszűtől olyan hat, Gyeke pedig kilenc kilométerre helyezkedik el. Apám nagyon sokszor az utat télen-nyáron esőben-sárban gyalog tette meg. Ritkán tudott szekereset fogadni. Légen és Gyeke határában kezdődött a mezősegi tóvilág.

Mivel szüleimnek a testvérei, unokatestvérei Kolozsváron laktak, ezért igyekeztek Keszűben maradni, hogy ne távolodjanak el még jobban Kolozsvártól. A család ebben az időben is nagyon összetartó volt. A testvérek-rokonok gyakran jöttek Keszűbe. Abban az időben még nem sokan engedhették meg maguknak az utazást, a nyaralást, ezért pár napot nálunk töltöttek. Nem voltak igényesek, sokan elfogadták azt a lehetőséget, amit biztosítani tudtunk, és még örvendtek is a helyzetnek.

Már említettem, hogy az utazás elég viszontagságos volt. Igaz, naponta öt-hat autójárat volt Móc felé, de a kis buszok mindig zsúfoltak voltak. A köves makadámúton lassan jártak a kocsik, mintegy másfél órát tartott az út Kolozsvártól Mócig. A sofőrök abban az időben Mócson és Apahidán a megállóban ittak egy-egy féldecit, e akkor még elment, de az 1960-as években már nem. Egyszer Mócson egy sofőr úgy berúgott,

hogy a hegytetőn egy órát pihent, s csak azután folytatta az utat Kolozsvár felé.

A vendégek, a rokonok már egy héttel azelőtt megírták, hogy melyik nap, melyik busszal jönnek. Nyáridőben kimentünk a mócsi hegyre, és ott figyeltük, mikor jön az autóbussz. Mindig örvendtünk, ha vendégek, unokatestvérek jöttek. Olyankor nekünk is volt társaságunk. Amikor nálunk voltak a rokonok, különösen a fiatalok, szerettünk velük egy szobában aludni, mert este későig beszélgettünk, hancúroztunk. Anyám ilyen alkalmakkor tömegételet készített, krumpli- vagy paszulylevest, krumpligulyást, palacsintát stb. Miután nyugdíjas lett, anyai nagyapám a nyarakat nálunk töltötte. Nyári reggel, délelőtt kiment a kertbe, gyomlált egy keveset, majd ivott egy pohár fröccsöt. Pékmester létere művelt ember volt, sokat olvasott. Nagyapánk az első világháborúban megszokta a kártyát, de nálunk nem volt, akivel játszania. Amikor már nagyobbak lettünk és nyáron vágtuk a fát, mellettünk állt és sokat mesélt. Délutánonként römiztünk.

Apámék általában havonta egyszer mentek Kolozsvárra. Amikor már ott jártunk iskolába, több alkalommal is bejöttek a városba. A falusi emberek, mivel akkor még nem volt rokonuk a városban, sokszor mondták, minek kell annyiszor a városba menni. Már kiskorunktól, amit lehetett, segítünk a ház körül. Bevittük a fát, nyáron ettünk a csirkéket, kisrucákat. Még nem jártunk iskolába, amikor kezdtünk megismerkedni a falusi élettel.

Az elemi iskolát Keszűben végeztem. Itt a román tanulással volt a baj, mivel nem volt, akivel románul beszélni. Az iskolában összevont osztályok voltak, két tanerővel. A tanítónak nem volt ideje, hogy mindenkivel foglalkozzon. Nekünk azonban hasznunkra volt, hogy apánk segített a tanulásban. Abban az időben még megszokott dolog volt, hogy aki rosszul viselkedett vagy nem tudta a leckét, tenyerest kapott vagy bezárták délután az iskolába. Akkor mehetett haza, amikor megtanulta a feladott szöveget, verset.

Az iskolában a fűtés elég gyenge volt, mert kevés fát utaltak ki. 1954 februárjában nagy hó és hideg volt, ekkor Keszűben háromhetes tanítási szünetet rendeltek el. A falusi gyermekek abban az időben, májusban már alig jártak iskolába, mert otthon kellett segítsenek. Volt ügyes kezű tanító, Szénási Endre, aki próbált sok mindent megmagyarázni, szemléltetni. Egyszer egy májusban kirándulni vitt a közeli erdőbe, hogy megmutassa a madárfészkeket és tojásokat gyűjtsünk. Az egyik szülő nem engedte

a fiát, mondván, az ő gyermeke eleget kirándul minden nap.

Tavasszal és nyáron tehetségünk szerezte a zöldséges kertben is segítettünk. Mikor már nagyobbak lettünk, nyár derekán, amikor a paradicsom érik, a szülők megengedték, hogy a paradicsomtövek között egy kis sátrat felhúzzunk, akáckarókból és szalmából. A tyúkok gyakran átrepülték a kerítést, és egyenesen a paradicsomot dézsmálták, tehát az volt a feladatunk, hogy vigyázzunk a termésre. Laci öcsém sokat olvasott. A kertben álló diófa felső ágaira egy deszkát szegezett, s ott, a levelek árnyékában olvasott.

Nyaranként a falusi gyermekekkel felmentünk a templompadlására, hogy galambfiókákat fogjunk. Nehéz volt járni a padláson, mert a kazettás mennyezet vékony deszkából készült, így csak a gerendákra volt szabad lépni. Más szórakozás a régi temetőben álló körtefára mászás volt. Sokat szekerezünk. Kiálltunk a kapuba, majd felültünk az első szekerre, mindegy volt, hova megy. Ha én lefelé mentem, Laci öcsém felfelé szekerezett. Szerettük, ha kiértünk a határba, és megkértek, hogy vigyázzunk a kifogott állatokra, amíg megrakják a szekeret. Volt olyan, hogy egy táliból ettünk a háziakkal hagymás rántott krumplit. Így megismerhettük a mezei munka nehézségeit és szépségeit.

*Szerettük, ha kiértünk
a határba, és megkértek,
hogy vigyázzunk
a kifogott állatokra, amíg
megrakják a szekeret.
Így megismerhettük
a mezei munka
nehézségeit és szépségeit.*

Nyáridőben egyik feladatunk volt, hogy zöld leveleket szedjünk, és azt felvágjuk a rucáknak. A szomszéd Vigh Feri barátommal, aki három évvel nagyobb volt nálam, egy héten kétszer-háromszor is mentünk, hogy a cukorrépa földjükről leveleket szedjünk. Vittünk magunkkal egy liter hideg vizet. A határba menet egy kis erdő mellett haladtunk el, itt az árnyékba rejtettük az üveget. Amikor délfelé jöttünk vissza, leültünk az árnyékba és ittunk belőle. Egy másik barátom Juhos János volt, négy évvel nagyobb, mint én. Az édesapja jó nevű asztalos-kőműves mester volt,

a fiú már 12 éves korában komoly segítése volt az apjának. Nyaranként sokat sakkoztunk Jánossal. Ő már 1957-ben vett egy kerékpárt magának, ami abban az időben még nagy szó volt Keszűben. 12 éves koromban felültem a kerékpárra és kimentem az utcára. Sokan csodálkoztak a faluban, hogy én is tudok egyensúlyt tartani. 1963-ben filmvetítő gépet hoztak a faluba. A gép kezelését Juhos Jánosra bízta. Az áramot benzin motor fejlesztette, amely hangosan zúgott, zavarta a vetítést. Azelőtti években nyaranként párszor a család elment Mócra filmet nézni.

Abban az időben még sok egyszerű játékunk volt. Laci öcsém ügyesen kalapált. Voltak játékok, amit mi állítottunk össze. Labdát is nehéz volt szerezni, csak Kolozsváron lehetett vásárolni. Ha nyáron vendégeink voltak és szép napok, akkor feltétlenül sétáltunk a faluban, vagy elmentünk a közeli erdőbe.

A kamarási erdőben 1954–55-ben fácánteletet hoztak létre. Nagy munkálatok folytak. Sokan dolgoztak Keszűből is, főleg a favágásnál. A fácánokat, különösen amikor tojtak, ketrecekbe zárták. Érdekes volt, hogy nem a fácánok, hanem a falubeli tyúkkotlók költötték ki a csirkéket és nevelték egy ideig, ennek fejében a kotlókért az állam bizonyos mennyiségű fát adott az embereknek. A fácántelegen volt egy kis villanyáramfejlesztő. Este az erdőben egy kilométer hosszú folyosó ki volt világítva. A fácántelet melletti patak 1940 és 1944 között határ volt Észak- és Dél-Erdély között. Amikor elmentünk az erdőbe, a széleken szalonnát sütöttünk, és friss vizet ittunk, majd labdáztunk. A vendégeink mindig örömmel vettek részt a kirándulásokon.

Nagy dolog volt a kenyérsütés. Gabonánk, búzánk mindig volt, hiszen bérenek egy részét a lelkész gabonában, búzában, kukoricában kapta. Búzálisztet Mócson, Sármáson és Báldon őröltek. A sütés előtti napon anyám már este szitált a dagasztóteknőbe mintegy tíz kiló lisztet. Este bekovászolt, korán reggel dagasztott. A kezdeti években egy idős házaspár segített, Lőrincz József és felesége, Pendzsi néni. Józsi bácsi este behordta a sütőházba az ágakat, a szalmát, és hozzáfogott hevíteni. Ők is sütöttek ekkor egy-két kenyeret. Miután meggyengültek az öregek, apám hevített. A vendégek is mindig élvezettel figyelték a kenyérsütést. Alig vártuk a friss perccet, a friss kenyeret.

Nyaranként nagy izgalommal vártuk, hogy Kolozsra mehessünk, ahol gyógyhatású sósvízben lehetett fürdeni. Ilyenkor apám lószekeret fogadott, és az egész család ment. Volt, amikor

ott maradtunk éjszakára is. Nagy István lelkésznel, apám barátjánál szálltunk meg. Mindig kedvesen fogadtak. Nagy István és családja is többször járt nálunk Keszűben. Mikor már nagydiák voltam, egy unokabátyámmal Keszűből átgyalogoltunk Kolozsra, mintegy 20 kilométert. Az egész napi strandolás után újabb 20 kilométert, tehát összesen 40 kilométert gyalogolva fáradtan érkezünk haza. Így teltek a nyarak. Nemcsak dolgoztunk, hanem tanultunk, olvastunk is. Ifjúkoromban sokat forgattam a *Pallas Nagy Lexikonát*.

Voltak közeli és távoli rokonok is, akik minden nyáron meglátogattak. A legtöbben augusztus 23-24-én voltak, mert akkoriban ez állami ünnep volt. Amikor háromnapos volt az ünnep, ennek még inkább örvendtek a rokonok. Ilyenkor a legtöbben 17-en is voltunk egy-egy alkalommal. Ha jó idő volt, kimentünk a szabadba, ha esett, akkor unalmas volt.

Mezőkeszűi mejjrevaló mintája (részlet).
Maneszes Beatrix felvétele

Rádiónc csak 1961-től volt, így nyáron az újságból mindig késve tudtunk meg a híreket.

Telefon nem volt a faluban. Mócsról nagy nehezen lehetett Kolozsvárra telefonálni. Amikor haláleset volt a családban Kolozsváron, telefonáltak a mócsi postára, onnan fél nap késéssel valakitől üzentek, hogy egy rokon meghalt. Volt, amikor apám csak Kolozsváron tudta meg, hogy ki halt meg. Mócson jó viszonyban voltunk Szőke Sándorral, az akkori lelkésszel. Nagyon sokszor

bementünk hozzájuk. Szőke Sándor különösen nyári időben vette a sétapálcáját, és estefelé megjelent nálunk. Szőkééknél is volt négy korunkbeli gyermek, akikkel jó barátságban voltunk. Egy másik kedves család Mócson Horváth Zoltán számtantanár és felesége, Ibolya, aki tanítónő volt, két kisebb lányukat nevelték. A központban laktak. Nagyon sokszor náluk tettük le a nehéz csomagokat, és Horváth Zoltán, aki minden keszűit ismert, elküldte egy szekérrel utánunk küldte azokat. Horváth tanár a magyarság egyik erkölcsi támogatója volt. Ő bízta a keszűieket, hogy küldjék gyermekeiket Mócsra ötödikbe. Onnan tovább irányította Szamosújvárra vagy Kolozsvárra felsőbb iskolába. A családdal és a gyermekeivel is hosszú évtizedeken keresztül fennmaradt a barátság.

1957 augusztusában a család a Marosvásárhely melletti Marosszentannára ment egypár napra. Ott Trombitás József lelkésznek és családjának voltunk a vendégei. Trombitás József az 1950-es évek elején a Keszűvel szomszédos Palatkán volt lelkész. Ő és a felesége, Piroka asszony lettek a kisebbik öcsémnek, Istvánnak a keresztszülei. Ezzel a családdal, még ha távol is voltak, hosszú évtizedeken át fennmaradt a barátság.

Apai nagyapám, aki lakatos mester volt, 1951-ben készített egy négyszemélyes vasszánkát. Akkoriban a faluban csak egyszerű fából készült szánkák voltak, mindenki szeretett volna a miénkkel ereszkedni. A letaposott úton gyorsan haladt a szánka, mert 1953-ban, 1954-ben és 1955-ben nagy telek voltak. Sajnos, többen is összetörték magukat, ha nem vigyáztak.

1960 nyarán, amikor a szüleim egypár napra elmentek Marosvásárhelyre látogatóba, úgy alakult, hogy anyai nagyapám és apai nagyanyám volt nálunk. A két öreg jól egyezett, hosszasan beszélgettek. Nagyanyám ekkor 73 éves volt. Egy keddi napon, amikor indult vissza Kolozsvárra, búcsúzásakor azt mondta: „Többet nem jövök hozzátok”. Azon a héten, vasárnap 12 óra körül, amikor kijöttünk a templomból, egy motorkerékpár állt meg a ház előtt. A család egy barátja és egy bátyánk szállt le csendesesen. Éreztük, hogy valami baj van. Nagyanyám akkor reggel a Tordai út alján, az utolsó kanyarban levő élelmiszerüzlet előtt állt sorba tejért. A meredek úton egy vassal megrakott, több tonnás teherkocsi ereszkedett le. Elszakadt a fékje, és belehajtott az élelmiszerüzlet előtt álló sorba. Heten haltak meg, köztük nagyanyám. Ő volt, aki mindig féltett minket a Tordai úton, mert ott lakott. Mindig arra kért, vigyázzunk, mert az autók gyorsan járnak.

A mezőkeszűi református templom (Tetcu Mircea Rareş fényképe, forrás: Wikipédia)

1962 nyarán nagy munkában voltunk Laci öcsémmel. Azon a tavaszon mintegy ötven vastag fűzfát vágtak ki a határban. Nyárig a fűzfák megszáradtak, és nehezen tudtuk elfűrészelni. Napon-ta kettőt-hármat fűrészeltünk el és hasítottuk fel.

Az 1960-as évek elején, mikor már nagy diákok voltunk, kezdtük érezni, hogy sok mindenről lemaradunk. A faluban levő korbellekkel már nem lehetett komolyan beszélni, szórakozni. Igaz, vasárnap délutánonként rövid időre mi is kimentünk a faluba, de kora este otthon kellett lenni. Igaz, mi is vigyáztunk arra, hogy ne keveredjünk be akármilyen társaságba, ahonnan csak az ivás felé vezetett volna az út. A falusi táncba nem álltunk be.

**Nagy dolog volt
a kenyérsütés. Gabonánk,
búzánk mindig volt, hiszen
bérének egy részét a
lelkész gabonában kapta.**

Ötödikes korunktól én is, Laci öcsém is Kolozsváron folytattuk tanulmányainkat. Volt, amikor rokonoknál, volt, amikor internátusban laktunk. Abban az időben nem mentünk haza hetenként, előfordult, hogy csak a szünidőben voltunk Keszűben.

Anyám a mindennapi munkája mellett a család számára kötött, varrt. Volt

egy jó Singer varrógépe. Szabad idejében olvasott, abroszokat, párnákat varrt katalasztégi mintákkal. Az udvar nyáron igazi oázis volt a rengeteg virággal.

December a családban az ünnepvárással telt. Ekkorra már minden kinti munkát befejezték, a kertet felszántották. Mindig vártuk a december 12. körüli napokat. Apámnak ugyanis december 12-én volt a születésnapja. A disznóvágást is erre az időre ütemeztük be. Erre az alkalomra mindig jöttek vendégek, apám vagy anyám testvérei közül egy-kettő. A disznóvágás abban az időben elmaradhatatlan volt. Ez mindig rendkívüli esemény volt a falusi családok életében. Ez biztosította hosszú hónapokon át a családok számára a zsírt, a húst, a szalonnát. Szüleim mindig finom ázalékokat készítettek, ennek egy részét elosztották. Akkor úgy mondták, hogy küldünk kóstolót a rokonságnak és a közeli szomszédoknak, akik nekünk is mindig küldtek kóstolót. Disznóvágás napján mindig korán keltünk. Természetesen már azelőtti napon megvoltak az előkészületek. Kikészítették a perzselnivaló szalmát, legalább két nagy fazekat feltöltöttek vízzel, és a nyári konyhában melegítettük. Több éven át Novai Józsi vágta a disznót. Már reggel ötkor jött a lámpásával, a mészáros késsel és a villával. Mindig azt kérdeztük tőle: nem félt ilyen korán? Az akkori nagy teleken a farkas is bejárt a faluba. Az öreg mindig azt mondta: „Nem félek”. Utána azt mondta, ha segíteni akarunk, gyűrjünk fel, mert összezsírozunk a ruhánkat. Két szomszédot is hívtunk,

hogy segítsenek lefogni a disznót. Miután leszúrunk, pálinkával kínáltuk a mészáros és a disznófogó szomszédokat. Vigyázni kellett, hol rakjuk a tüzet, mert a felső udvaron mindig volt szalma, ami könnyen meggyúlhatott. Mire megvirradt, kezdték boncolni a disznót. Ilyenkor anyám mindig jött, hogy vágjon egy falat friss húst, abból készítsen friss pecsényét. Úgy tíz órára megvolt a reggeli. Később mi is segítettünk. Vágtuk a zsírnakvalót, daráltuk a kolbászhúst. Estére megvolt a disznótoros vacsora. Ilyenkor meghívtuk a kurátort, Novai Andrást, a mészáros testvérét. Ő azelőtt pár nappal, András napkor mindig megkínált az új borával. Amikor hó és hideg volt, könynyebb volt a munka, amikor esős, sáros nap volt, minden besározódott. Amikor már nagyobb diákok lettünk, már nem voltunk otthon disznóvágáskor, hiszen csak karácsonyra kerültünk haza.

Amikor még kisebbek voltunk, karácsony előtt a szüleink elmentek Kolozsvárra, hogy bevásároljanak az ünnepre. Ilyenkor vettek fenyőfát is. Sokszor titokban hozták, vagy letették egy szomszédnál, hogy ne lássuk. Azok voltak az igazi karácsonyok, amikor elmentünk Laci öcsémmel kántálni és addig jött az angyal. A karácsony csendesesen telt a családban. Miután megkaptuk az ajándékokat, örvendeztünk. Abban az időben a rokonok is küldtek valami apróságot, amikor nagyobbak lettünk, egy-egy könyvet. A templomban ünnep első napja délutánján mindig volt ünnepély, ahol szavaltunk. A szilvesztert is mindig családi körben töltöttük. Apám szilveszter este összesítést végzett, hisz újév napján délelőtt a templomban fel kellett olvasnia az elmúlt év fontosabb eseményeit, és be kellett számolnia a gyülekezet anyagi helyzetéről.

A családot Keszűben nemcsak a rokonok, a barátok keresték fel, hanem sok alkalmi látogató is. Ha néprajzkutatók, műemlékfelmérők, mérnökök jártak a faluban, felkeresték a lelkészt, így apám nyújtott nekik útmutatást. Erdély-szerte ismert lelkészek, néprajzkutatók, történészek jártak nálunk. A teljesség igénye nélkül felsorolok néhányat: László Dezső kolozsvári, Farkas utcai lelkész-esperes, Szőke Sándor esperes Mócsról, Nagy István akkori kolozsi, majd Kolozsvár-hídelvei lelkész, Török Ernő lelkész későbbi esperes Nyárádszeredából, Trombitás József palatkai, majd maroszentannai lelkész, Kertész Márton vajdakamarási lelkész-esperes, Adorján Albert szováti, majd Kolozsvár-alsóvárosi lelkész, Herman János nagysármási lelkész és mások.

Keszű a néprajzkutatók számára is értékes forrás volt, és a templom

Idős asszony a mezőkészüi templom portikusában. Török-Csingó Adorján felvétele

műemlék jellege is vonzotta a látogatókat. Akikre emlékszem: Köpeczi Sebestyén József heraldikus, Debreczeni László építész, Szabó T. Attila nyelvész, Nagy Géza magyar-román szakos tanár, ifj. Kós Károly néprajzkutató, Nagy Olga néprajzkutató, Faragó József néprajzkutató, B. Nagy Margit művészettörténész, Murádin László nyelvész, Murádin Jenő művészettörténész, Szentimrei Judit néprajzkutató, Kallós Zoltán néprajzkutató, és a sort itt is folytatni lehetne.

Városi fiatalok, barátok abban az időben még nemigen jártak falura. Így a nyári vakációkban mi is elmaradtunk a kolozsvári diákbartóktól. A nehéz utazási viszonyok sok fiataalt visszatartottak.

Mint papgyermeket, sok helyen akadályoztak. Nem vehettünk részt különböző táborokban. Én középiskolás koromban tornásztam. Többször mondta az edző, hogy nem vihet engem, mert a többségekből kell vinnie, pedig gyengébbek, mint én, vagy származásom miatt nem mehettem. Abban az időben a papgyermek csak nehezen mehetett 8. osztályba. Én is kimaradtam egy évet. Volt, amikor internátusba nem vették be a papgyermeket.

Nyaranként többször mentünk volna valahova dolgozni, hogy legyen zsebpénzünk. Helyben nem akadt alkalmi munka, ingázási lehetőség még úgy

sem volt. Helyben igaz, hogy a mezőgazdasági társulás megalakulása után nyáron segítettem a könyvelésnél. Amikor már megalakult a mezőgazdasági termelőszövetkezet, közismertebb néven téesz, vagy kollektív gazdaság, a székely mértem a gabonát, majd kísértem a szekereket Mócsra, a begyűjtő központba. Ezért bért nem adtak, mert kötelező volt a diákoknak a nyári közmunka, amit igazolni kellett.

Nyáron sokan száraz ágakkal tüzeltek, hogy gyorsan tudjanak főzni. Egy idő után petróleumfűzőket, primuszokat lehetett vásárolni. Ezekkel is sok probléma adódott, mert nem mindig lehetett kapni vastag lámpabelet és petróleumot. Ha nem voltunk figyelmesek, felkapott a láng, és mindent befüstölt. Nyáron másik gond a vasalás volt. Amikor égett a tűz, volt parázs, szén, mert a régi vasalókat izzó szénrel melegítették. Akkoriban a kovácstól vettünk faszenet és azt meggyújtottuk a vasalóban, majd egy pléhcsovön vezettük ki a füstöt.

A faluról

A történelmi dokumentumok szerint a faluról az első adatok 1312-ből származnak, ekkor Kezw névvel említik. A település neve Keszi-Kesző magyar

honfoglaló törzs nevéből alakult ki, amelynek egy ága települhetett meg a Mezőségen. További elnevezések: 1412 Kezeww, 1587 Kezj, 1733 Kesző, 1750 Keszen, 1806 Keszi, 1861 Keszü, 1913 Mezőkeszű. Román neve Chesău, a községközpont Mócs. A régi falu települése a maitól északra, a dombon túl lehetett. Az idősök abban az időben sokszor említették, hogy a Nagykeszűben levő határreszen dolgoztak. Ekkor egy határt húztak Keszű és Palatka között. A régi írás arról is említést tesz, hogy egy út vezet Palatkáról a Kezw erdő felé. Az erdőtől nyugatra fekszik Vajdakamarás, amely Palatkával együtt szintén régi település. A falunak a 14. században már lehetett temploma. Papját 1332-ben Jánosnak hívták. Keszüről azt is megemlítjük, hogy a régi falu már tatárjárás előtt is megvolt. A tatárok feldúlták a régi falut, amely a mai Keszű és Palatka között terült el. A következő században kezdték újjáépíteni a falut, a mai helyén.

Gyermek- és ifjúkoromban még nehéz volt megközelíteni a falut. Még 1965-ben sem volt kövezett útja, a villanyt is csak 1967-ben vezették be. Telefont csak 1962-ben kapott a falu, miután megalakult a téesz. Aki utazni akart, főleg Kolozsvárra, annak több mint három kilométert kellett gyalogolnia Mócsig esőben, sárban csomagokkal. (...)

Keszű, a szűk völgyben elterülő falu érdekes képet mutatott a látogató számára. Aki Kolozsvár felől utazott Keszűbe az csak Apahidáig mehetett aszfaltos úton. Apahidán a vasúton átmenve, serpentineken felkapaszkodva folytathatta útját, de már köves úton. Következett a hat kilométer hosszú

Békás-völgye, majd a Ménesi-hágón átkelve elhaladtak Kolozskorpád mellett. Ezután egy 15 kilométer hosszú völgy következett. Itt át kellett haladni a Kályáni Vámon, majd Kiskályánon. Ezt a falut is ketté osztotta a második bécsi döntés: a pataktól északra elterülő házak Magyarországhoz kerültek, a déli oldalon lakók pedig Romániánál maradtak, így például Kályánban a református templom Romániában maradt, a hívek nagy része viszont ismét Magyarország polgára lett.

Még 1965-ben sem volt kövezett útja, a villanyt is csak 1967-ben vezették be. Telefont csak 1962-ben kapott a falu, miután megalakult a téesz.

A vajdakamarási és a szováti betérők után következett Oláhgyéres. Innen ismét egy emelkedő következett. A tetőről már látható Keszű. Aki bement Mócsra, három kilométert gyalogolt hegyen-völgyön át Keszűbe. Mócs a vidék közigazgatási és kereskedelmi központja volt. Itt volt a néptanács, a rendőrség, a kórház, az iskola, a boltok, a gyógyszertár, a takarékszövetkezet, a malom, a szabóság és más közhasznú intézmények. Csak földút létezett, ami nyáron poros, ősszel és tavasszal sáros volt.

Télen, ha hó volt, szánnal lehetett járni. Így aki a hegytetőn szállt le

az autóról, mintegy negyedórai gyaloglás után meglátta a falut, és észrevehette, hogy a telkeken az istálló az utca mentén épült, a házak és a melléképületek pedig a telek felső részén álltak. Erre azért volt szükség, mert a falu állattartással foglalkozott, és a trágyalét nem vezethették a ház előtt az udvaron keresztül, hanem az istálló közelében levő patakba. A trágyadomb is az istálló előtt, az út mellett alakult ki. Ez a mai napig így van.

A falu központjában látható a 14. században épült torony nélküli templom, amely eleinte a katolikusokat szolgálta, majd a reformáció hatására a református egyház vette át. Mellette áll a papi lak. Így a dombra épült lakás ablakából mindent lehetett látni, ami az utcán történt. A templommal szemben volt az iskola, ehhez tartozott a művelődési otthon is. A tér délnyugati felén volt egy kovácsműhely. A termelőszövetkezet megalakulása után, 1963–64-ben egy irodaház és mérnöki lakást építettek a téren. Középületek voltak a téesz megalakulása előtt a magyar iskola, a román iskola és a bikaistálló és a szövetkezet.

A románoknak a falu északi részén, a szőlősdombok alatt volt egy 18. században épült fatemploma. Temetőjük a templom melletti cinteremben volt.

A hirdetések magyarul dobolták ki. Dózsa Mihály szegény gazda volt a dobos, ugyancsak ő volt a postás és az iskolaszolga is. A falugyűléseket a háború után magyar nyelven tartották.

A falu lakossága mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkozott. A központban még volt egy nagy tér két kúttal, ahol a sok állatot, tehenet, ökröt itatták. Ezért reggel és este érdekes látvány volt, amikor a falu felső részéből a gazdák jöttek itatni, és sorba álltak. Ilyenkor az áthaladók megálltak egy rövid időre és megfigyelték, kinek milyen állapotban vannak a marhái. Volt egy gazda a Felszegben Tóbiás István (Hegy), akinek volt két katonaviselt fia. A család hat ökörrrel, két tehénnel, borjúkkal rendelkezett. Mindenki figyelte, amikor megjelentek az itató kútnál. Ezt a műveletet télen-nyáron folytatták, nem volt könnyű munka. Abban az időben Keszűben sok közepes gazda volt, aki két ökörrrel gazdálkodott, a szegényebbek két tehénnel szántottak. Lovat kevesen tartottak a faluban, mintegy 10–15 ló lehetett ebben az időben, és 4–5 férfi fuvarozott, kereskedett. (...)

A faluba ritkán jöttek idegenek, és azt mindig észrevették. Mócsról alkalmanként jött a polgármester, a rendőr, az adószedő, orvos csak ritkán.

A Kolozsvári Egyházmegye presbiteri régiós konferenciája Mezőkeszűben 2015-ben. Somogyi Botond felvétele

Tóbiás István és egy mócsi cigány brácsás zenél
(Mezőkeszű, 1968, Hofer Tamás felvétele a Néprajzi Múzeum fotótárából)

A falu abban is megtartotta endogám jellegét, hogy csak a faluból házasodtak. A vizsgált időszakban csak öt leány ment férjhez más faluba, Vajdakamarásra, illetve Mócsra. Keszűbe pedig Mócsról, Szovátról, Palatkáról, Szavából, Oláhgyéresről és Vajdakamarásról jöttek férjhez. A faluba is csak egy-két férfi került házasság útján. Ezen a téren változás csak az 1960-as években kezdődött. Családi kiköltözés és beköltözés is alig volt ebben az időszakban.

Mivel ingázási lehetőség abban az időben még nem volt, így munkára sem jártak el a férfiak. A lányok közül egyesekek telé időben Kolozsváron szolgáltak, hogy tanulják meg a háztartás vezetését. A faluban kevés volt az iparos. Volt egy-két szűcs, mert juhokat tartottak, így volt alapanyaguk, egy férfiszabó, aki inkább posztóruhákat varrt, egy-két asztalos, kőműves. Női varrógép már több háztartásban volt.

Kovácsmester is volt a faluban, akinek munkáját mindig népes közönség figyelte. Malom nem volt, így sokan Mócsra, Palatkára, később Sármásra, Báladra jártak búzáat őrölni.

Mócscon egy évben többször is tartottak országos vásárt. Ezek közül a legkiemelkedőbb az augusztus közepén tartott aratási vásár volt. Ilyenkor a környékből nemcsak a felnőttek, hanem az ifjak és a gyermekek is elmentek szórakozni, mert volt mézes pogácsa, körhinta, mindenféle inyencség.

A második világháború után még sok volt a nádfedeles ház. Egy tornácon,

vagyis a pitvaron keresztül lehetett belépni egy helyiségbe. Itt volt a sütőkemence is. A füst szabadon szállt a padlásra, ahol a szalonnát füstölték. A pitvarból egy nagyobb szobába lehetett bemenni, amelynek kisebb ablakai voltak. Az ablakokban egy-egy kis ládában muskátlik virítottak. Az 1950-es évektől kezdtek korszerűbb házakat építeni. Ezután már cseréppel fedték a lakóházakat. A házak alapjait kőből rakták, amelyet a falutól keletre a Légen felé vezető domb mellett termelték ki. Ezt a munkát kalákában végezték. A házak falait vályogtéglából, vagy egyenesen agyagból rakták. Ezt az építőanyagot könnyen beszerezték. Ennek egy román ember, Pălăcean Traian volt a nagymestere. Otthon az udvaron az agyagot elterítették, tördelt szalmaszálakkal takarták le, majd egy újabb agyagréteg került a szalmára. Ezután marhákkal, főleg ökrökkel megtaposták, közben vizet öntöttek reá. Az összeállt vályogot villával rakták fel. A falak szélessége általában 40 centiméter volt. Ez az agyagos fal jól szigetelt, meleget tartott. Voltak, akik nyáron megrendelték a vályogtéglákat. Ezt cigányok vagy a disznópásztor készítette, akinek hét gyermeke volt. A Dinyenyésföldön legelt a disznócsorda kora tavasztól, úgy április elejétől őszig. Így a pásztornak a nagy családjával volt ideje vályogot vetni. Ebben az időben még nem használtak betont, mivel a cementet nehéz volt beszerezni. A beton, mint építőanyag a faluban csak az 1960-as években kezdett elterjedni. Ekkor már

kezdték nagyobb és tágasabb házakat építeni. Akkoriban általában két szoba, konyha, éléskamra tartozott a házhoz. Voltak, akik ekkor is tornácosan építettek a házat. Fürdőszobát a század közepén még nem építettek. A faanyagot a mócsi vásáron szerezték be. Ugyanakkor gyakran jöttek az Aranyos-menti mócok is deszkával, lécekkal, mésszel. Ezért gabonát kértek cserébe.

A legtöbb telken volt gémeskút, valamint istálló, gabonás nyári konyha, rizsnice (a gabonamagok őrlésére szolgáló, kézzel forgatható kerek kő), disznóól és más, kisebb gazdasági épületek.

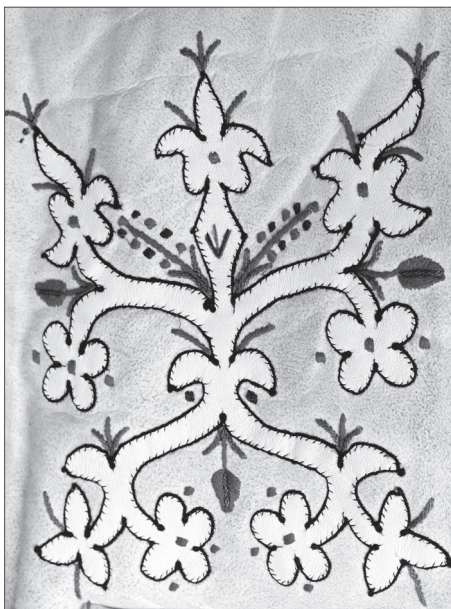
Érdekesség, hogy a templomtól felfelé lakók az otthoni vizet itták. A falu alsó részén lakók viszont több mint egy kilométerről, a Mócs felé vezető útról, az úgynevezett Fecskefarkú-résztől hozták az ivóvizet. Reggel és este télen-nyáron egy korszóval ment valaki a háztól. Ilyenkor a fiatalok úgy rendezték, hogy ha lehet, együtt menjenek vízért. Ez is alkalom volt a találkozásra.

Az iskola

Az 1950-es években már kötelezővé tették az iskolába járást. A faluban ekkor volt egy két tanerős iskola 1-4. osztállyal. Így az emberek nagy része tudott írni, olvasni. Így is voltak néhányan, akik nem vették komolyan az iskolába járást, mert a gyermekeket már a legelő állatok mellé állították.

Az 1950-es évek elején volt egy komoly tanító, Kórodi Lajos. Nagyenyeden végezte a kántortanítói képzést. 1952-ig kántorizált is, amikor ezt a tisztséget felsőbb rendeltre át kellett adnia. Kórodi komoly kultúrmunkát is végzett. Bővítette a művelődési otthont, színdarabokat tanított meg a fiataloknak, komoly díszleteket készített. 1953-ban Mócsra helyezték, ahol volt magyar és román 5-8. osztály. Itt is lelkiismeretesen végezte munkáját. Akkor még megvolt Sármás rajon, ahova Mócs és Keszű is tartozott. Kórodit komoly kultúrmunkájáért helyezték a rajonközpontba. Sokáig kórust is vezetett. A rendszerváltás után a református egyház kórusát is vezette Sármáson.

Szintén az 1950-es évek elején tanított Keszűben a kolozsvári származású Simonffi Margit. Ebben az időszakban két tanerős volt a keszűi iskola. Kórodi távozása után a Szilágyságból helyezték át Keszűbe egy Szénási Andre nevezetű tanítót. 1954-ben Szénási Andre és Simonffi Margit összeházasodtak, és az akkori nehéz körülmények között tanítottak még öt évet Keszűben. Szénási

Mezőkeszűi mejjrevaló mintája (részlet).
Maneszes Beatrix felvétele

Endre többször vitt kirándulni a közeli erdőbe, és különösen májusban többször felhívta a figyelmet a madárvilágra. Igen jó kezűességű pedagógus lévén, az osztályban gipszből egy komoly kőolajfeldolgozó telep makettjét készítette el, szondákkal és egy vegyi feldolgozó üzemmel. Innen a Szatmár megyei Tasnádszántóra kerültek.

Egy időben majdnem két évet Péterfi Edith nevű tanítónő oktatott a faluban. Mivel itt nem sokat maradtak a pedagógusok, 1959-ben egy újabb tanítópár került Keszübe. A mezőszabédi származású Nagy László és felesége töltött három évet a faluban, majd innen visszamentek a szülőfalujukba tanítani. 1962-ben a kolozsvári származású Szász Lajos és felesége, Mária tanítópár került a faluba. A tanítókkal a családnak igyekezett mindig jó kapcsolatot tartani.

Akkoriban, Keszüben az a mondás járta, hogy a fiatalnak elég négy osztály, és az is elég, ha le tudja írni a nevét. Tanult ember a faluban abban az időben a pap és egy-két tanító volt. Keszüből a múlt század közepéig három egyetemen tanult ember került ki: Járai István törvénytudó, aki 1917 és 1933 között a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium igazgatója is volt, Veres Dániel, aki ügyvédi diplomát szerzett és Horváth Dániel, Bálinté, aki Kolozsváron a Műegyetem Építészeti szakán végzett 1957-ben. Ezenkívül 1965-ig még három fiú és egy leány érettségizett, akik közül a későbbiek során lett egy lelkész, egy történelem tanár, egy matematika tanár, egy mérnök és egy egészségügyi technikus. Az 1970-es évektől már többen érettségiztek és vették el az egyetemet.

Az 1950-es évek elején csak két ifjú végezte el a 7 osztályt. Később 1955-től kezdtek egypáran 5. osztályba járni. Tömegesen csak 1958-tól jártak Mócsra iskolába, gyalog, ahová a környékbeli falvak gyermekei is jártak, mert ott volt bentlakás. Keszüben, az iskola román tagozatán általában 4-5 gyermek járt.

Az óvodai oktatást 1953 tavaszán indították be. Egy kora tavaszi napon Mócsról hoztak szekérral egy úgynevezett óvónőt. Rozáliának hívták, akinek csak 7 osztálya volt. Elég nehezen beszélt magyarul, ráadásul sánta volt, nehezen járt. Megálltak a papi lak előtt és felszólították apámat, hogy a papi lak keleti részén levő két szobát azonnal adja át óvodának. Az egyik szobában lakott az óvónő, a másik tanterem volt. Abban is megegyeztek, hogy a gyermekek szünetben a szemben levő iskola udvarára mennek játszani. Ezt nem tartották be, a gyermekek pedig összetörték az anyám által ültetett virágokat a ház előtt. Sőt, az óvónő igényt tartott arra is, hogy apám és a család által megművelt kertből bizonyos mennyiségű zöldséget adjanak neki. Ez a helyzet is elég sok kellemetlenségre adott alkalmat. Itt jegyzem meg, hogy a papi lak keleti részén levő két szobában még volt egészségügyi szoba, majd egy ideig itt tartották a labdarugók felszerelését. Abban az időben nemcsak Keszüben, hanem nagyon sok faluban a papi lak egyes szobáit a hatóságok lefoglalták. A fent említett óvónő mintegy négy évet volt Keszüben, azután még három óvónő tanított 1965-ig.

Tanított Mócscon egy Horváth Zoltán nevű számtantanár – később az iskola aligazgatója lett – és felesége, Gürsch Ibolya tanítónő. Horváth tanár úr nagyon jó szervező volt, és rá tudta venni a szülőket, hogy adják iskolába a gyermekeiket. Nagyon jól ismerte a keszűieket. Különböző Horváth Zoltán az egész vidékről Mócsra gyűjtötte a szórványban élő magyar gyermekeket, és színvonalas magyar tagozat működött az iskolában.

A bolt, a kereskedelem

A faluban a háború előtt nem volt zsidó kereskedő. Volt az Alszeg felé vezető úton egy középület, amely szövetkezetként szolgált. Elég elhanyagolt állapotban volt. A bolt általában reggel és este volt nyitva, nem volt pontos órarendje. Ellátottsága nagyon gyenge volt, csak a legszükségesebb dolgokat lehetett itt kapni, illetve sokszor még azok is hiányoztak. Sok öreg azt mondta, elég, ha van só, gyufa és petróleum. Így egy helyi elárúsító nem igen törődött

a beszerzéssel. Az elárúsítók is gazdálkodtak. Árut általában egy héten egyszer, kedden hoztak Mócsról szekérral. Amikor a bolt állami kézbe került, hivatalosan nem árultak hitelbe. Azért kis tételekben ismerősöknek alkalmilag hiteleztek. A falusi embernek nem volt állandó jövedelme, csak ha valamit, marhát, juhot, disznót eladott, így mepróbálta beosztani pénzét. Alapvető élelmiszerek, mint kenyér, vaj, szalámi nem voltak. Időnként volt cukor, olaj, rizs. Alkalmadtán vegyes ízet úgynevezett marmaládét, és halvát is lehetett kapni. Az akkori szokás szerint cukorból sokan egy alkalommal csak negyed kilót vásároltak. Ipari cikk is alig volt, kevés textiláru, só, fehér gyolcs, valamint mosószóda, petróleum. A petróleumot egy idő után csak bizonyos napokon adták. Volt, amikor csak korlátolt mennyiségben adtak, pedig ha nem volt villany, akkor petróleumlámpával kellett világítani. Sokszor nem volt lámpacső. Keresett volt a lámpabél, a keserűs, a cigaretta, a gyufa, és más alapvető cikkek. Különösen tavasszal sokan tojással vásároltak.

Abban az időben egypár alapvető cikk ára ez volt: a gyufa doboza 15 bani, a cigaretta csomagja, a legolcsóbb Naționalé 1,15 lej, a Mărășești-é 1,70 lej, Carpați-é 2,20 lej. A só kilója 50 bani, a cukoré 8-10 lej, az étolaj literre ára is ehhez hasonló, a petróleumé 1 lej körül, a pálinkáé 15-25 lej, a boré 6-12 lej között. A lábbelik közül a vászon sportcipő 25-35 lej, a bőr cipő 70-100 lej volt. A házi tej literre 1-1,50 lej, a házi tojás darabja 50 bani körül alakult. Egy száz kilós disznó 1000-1500 lej, egy éves borjú 1500-2000 lej, egy tehén 3000 lej körül, egy malac 150-200 lej, egy vágnivaló csirke 10-15 lej volt az 1950-es évek vége felé. Ebben az időben egy munkás kezdő fizetése 600-700 lej, egy kezdő pedagógusé 800-900 lej körül mozgott.

Mivel kocsmá sem volt, ezért nem hivatalosan pálinkát is mértek, deci-vel. Sok férfi egész nap otthon figyelte a helyzetet, mikor tud egy-két tojást félretenni, hogy este majd egy féldeci monopot igyon. A férfiak esténként az üzlet előtt körbeálltak és ott hányták-vetették meg a haza és világ dolgait. Sört abban az időben nem hoztak a faluba. Az 1960-as évek elején, amikor egy nyári este az üzletbe mentem, az ott lévők egy férfit hallgattak, aki valahol a predeáli hegyekben kaszált, és figyelték a beszámolóját. Ilyen formában kaptak hírt más vidékekről, más életformákról.

(Folytatjuk)

Fülöp László

A petőfalvi Pethő család a Partiumban a 17. században

A tíz magyarországi nemes Pethő család közül ez az, amely Nyitra vármegyéből átszármazott először Nógrádba, a 16. század második felében pedig – feltehetően beházasodás révén – az akkori Magyarország keleti, Erdéllyel szomszédos megyéibe (Szatmár, Szilágy), az úgynevezett Partiumba. Első említésük 1245-ben még a Vág folyó melletti településeken olvasható. A 17. század végén az utolsó névviselő, Anna (Szilassy Andrásné) elhunytával több mint négyszáz év után, 1682-ben a család kihalt¹. S milyen a véletlen, ő a házasságával visszaszármazott Nógrád vármegyébe, ahol a férje másodalispán volt.

Mielőtt a család töredékekben fennmaradt feljegyzései alapján ismertetnénk az életüket, a genealógiai kiegészítéseket, s egyéb, a mai olvasók számára érdekes családi eseményeket, szólni kell a címben leírt Partium terület elnevezéséről.

A Partium (ejtsd: párcium) latin eredetű szó, részt/részeket jelent. Így neveztek 1526, az ország három részre szakadása után a magyarországi és a történelmi Erdély közti területet, megyéket. E néhány régi vármegyénk nem képezett önálló földrajzi egységet, és nem is volt a történelmi Erdély része. Hol Magyarországhoz, hol a Habsburg Birodalomhoz tartozott, a mohácsi csatavesztés után azonban az erdélyi fejedelem uralma alá kerültek. Ma tágabb értelemben Erdély részének tekintik, s úgy említik a magyar szóhasználatban. Ezen a részen élt hosszú ideig a Pethő család, s itt enyészett el, miután a fiága kihalt.

Családi följegyzéseik megmaradt töredékét Szabó Károly tette közzé 1800-ban². Ezeket és mintegy 100 darab oklevelet néhai báró Wesselényi Farkasné (született Kendeffy Rozália) örökösei ajándékozták az Erdélyi Múzeumnak. Köztük azokat a családi ereklyéket is, amelyek egy Szenczi Molnár Albert által

Hanauban (Németország) 1608-ban kiadott magyar nyelvű Bibliához hozzákötött üres oldalakra voltak írva. Szenczi Bibliája a maga korában nagyon híres, s reformátusok körében kedvelt és értékes kiadvány volt. Mindössze 1500 példány készült belőle, érthetőbb, méreteiben kisebb és könnyebben kezelhető volt a Károli-féle vizsolyi kiadásúnál. Bizonyára csak nagyon gazdag nemesi családok engedhették meg maguknak, hogy vásároljanak belőle. Sokat lapozhatta, olvashatta a Pethő család, ha újra kellett kötni azt, s nagyon előrelátóan üres lapokat kötöttek a végére, hogy családi eseményeiket ott röviden megörökítsék. Négy személy keze írása olvasható ezen oldalakon. Pethő István nyitotta meg, feltehetően ő volt a könyv vásárlója, talán átkötetője is. Halála után a felesége, Eödfnyff Klára csupán pármondatos beszúrást tett az egyik lányukkal kapcsolatban – ezt később idézem. A második rész a vejük, Újlaky György keze írása, a harmadik pedig István lányunokájának, Újlaky Borbálának (Serédy Benedekné) a beírásai.

Mielőtt részletesen bemutatnám e családi kordokumentumot, érdemes kiemelni, hogy mindennek volt már előzménye. Maga Pethő István meséli el, hogy az édesanyja kérésére egy imakönyvben korábban vezette családjuk eseményeit. Azonban 1611-ben, amikor a hajdúk föllázadtak a nemesek ellen, s megszállták Kállót (feltehetően a mai Nagykállóról van szó), akkor ő a feleségével és a gyermekeivel a darahi házból Szakmárra³ „futott,” s ott felejtette az imádságos könyvecskéjét, amelybe mindent beleírt. Ezt a hajdúk elvitték, házat pedig „szétprédálták”. S ezután kezdte újra, visszamenőleg beírni e Bibliába azokat az adatokat, amelyekre még emlékezett.

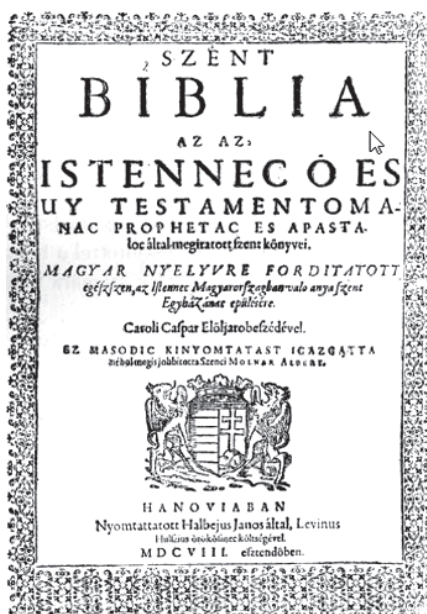
Pethő István 1565-ban született, majd 1626. október 29-én hunyt el. Temetése november 5-én volt a darahi

A Partium (ejtsd: párcium) latin eredetű szó, részt/részeket jelent. Így neveztek 1526, az ország három részre szakadása után a magyarországi és a történelmi Erdély közti területet, megyéket.

templomban – ez az utóbbi adat Újlaky György feljegyzésében olvasható. Születési helyét sajnos nem említi, amely esetleg fogódzó lehetett volna az áttelepülésükre, de az évet maga írja le úgy, mint a szüleinek a nevét is, idézzük őt: „néhai vitézlő idesbik Petheoffalway Petheo Imre fia (...) Paloithai Anna aszszontúl való”. István 1592-ben „Ecsedi Báthorý István” országbíró titkára, 1608-ban „őfelsége táblájának és ítélő széki-nek assessora”, azaz királyi táblai ülnök volt. Anyjának ez a második házassága, első férje a horvát származású Dubraviczky Miklós volt. 1558-ban özvegyként írják le, de még abban az évben feleségül ment Pethő Imréhez. Nagy Iván genealógiája szerint öt életben maradt fiuk született: Tamás, Imre, Pál, Miklós és az itt szereplő István. A följegyzésekben István nem említi sem testvéreit, sem azok gyermekeit egyszer sem. Ezért a továbbiakban csak a saját családjáról írtak következnek. 1597-ben 32 évesen nősült meg, mégpedig „húshagyó kedden”. Utólag számunkra nap kiválasztása is érdekes, hisz másnapról tilos lett volna a lakodalomban zenélni, táncolni, énekelni, vigadozni. De a vőlegény életkora is feltűnő. Ugyanis ebben a korban a lányokat nagyon korán, 12-14 (!) évesen kiházásították, hogy minél több gyermeket szülhessenek, a fiatalemberek pedig hamarosan a felnőtt kor elérése után (akkor 20 év volt) meg-nősültek.

Mellékesen itt jegyezzük meg, hogy a házastárs elhalálása után mind a nők, mind pedig a férfiak hamarosan újabb párt választottak maguknak. Nem tartották be a későbbiekben szokássá vált gyszérv leteltét. Ezért olvashatunk a családfákon két-három férjről, feleségről az egyes személyeknél. Ennek nagyon praktikus okai voltak. Egyrészt az árván maradt gyermekekről kellett valakinek gondoskodni, másrészt az volt vele a cél, hogy a családban minél több fiú szülessen. Fiú, aki tovább viszi a családnévet, öröklí a birtokot, a vagyont, s mivel mind katonaeMBER volt, harcban való elhalálása esetén legyen utódja, aki a családot gondozza, irányítja.

E kis kitérő után ismerjük meg a feleség nevét: vinnai és nagymihályi⁴ Eödönffy Kristóf és Ráskay Magdolna lánya, Klára. Nagyon sokáig élhettek együtt házasságban, hisz mint írja, tizenkét gyermeke született tőle: hat fiú és hat leány. A tizenkettőből csak négynek tudjuk meg a nevét. Két lánya „felnőttként” férjhez is ment. Rajtuk kívül két fiút említ név szerint: Ferkő (*1618. augusztus 3. – †1622. május 7., négy éves korában) és András (*1621. október 23.

A Szenci Molnár Albert által javított hanau biblia címlapja (forrás: Wikipédia)

– †1622. május 5., még az egy évet sem érte meg). A többi gyermekét név szerint nem írja le, feltehetően mind gyermekkorban hunyt el, ahogy erre utal is: „Az több gyermekemet Isten ez világból kihívta és vitte az angyali társaságba.” Ebben az évben szúrja közbe időrendben, hogy elhalt az anyósa, Ráskay Magdolna is, mégpedig Vinnán, 1622. november 27-én.

... az volt a cél, hogy a családban minél több fiú szülessen. Fiú, aki tovább viszi a családnévet, öröklí a birtokot, a vagyont, s legyen utód, aki a családot irányítja.

A legidősebb lánya Borbála (*1607. augusztus 17. – †1625., lehunyt június utolsó napján „száraz betegségben”). Borbála alig múlt 13 éves – ezért tettük idézőjelbe pár sorral följebb a felnőtt szót, – amikor 1620-ban férjhez ment Kapý Sándorhoz, akinek ő volt a második felesége. Azonban a házasságkötés után hamarosan kiderült, hogy köztük „atyafiság találtott”, ezért Csegöldön⁵, „az egyházi széken elváltak”. Borbála még ugyanezen évben, 1620. december 1-jén másodszor is férjhez ment Anarcsý Péter szatmári alispán fiához, Györgyhöz. Házasságukból nem születhettek gyermekek, mivel

a följegyzésekben sehol sincs rá utalás. Borbála, mint az évszámokból láthatjuk, nagyon fiatalon, 18 éves korában halt meg. Nagy Iván nemzedékrendi tábláján ezért csak egyetlen lányutód, Magdolna szerepel. Magdolna Darahon (Szamosdara) született 1623. május 12-én. Ha jól számolunk, apja már 58 éves volt ekkor, s rá körülbelül három év múlva el is halálozott. A Pethő István által vezetett családi feljegyzések első része itt ezenel megszakad.

Ezután találunk egy pár soros betoldást az anya, Eödönffy Klára tollából. A férje halála után, 1629. november 16-án Magdolna nevű lányát férjhez adta Sárköz-Ujlaki Györgyhöz. Mivel a lányka ekkor még csak hat (!) éves volt, ezt inkább úgy kell értelmeznünk, hogy elígerte, eljegyezte vagy előzetes házassági szerződést kötött vele. Ugyanis úgy folytatja a mondatát, hogy „az hazavítte 1636. február 4-én”. Tehát Magdolna hét év múlva lett valójában Újlaky felesége. Most újra visszaidézzük a felnőtt jelzőt: a feleség igen csak fiatal, alig 13 éves volt.

A Bibliában Pethő István halála után a veje, Újlaky György folytatta a sorokat csupán pár évig, és nagyon hézagosan. A nevét Nagy Iván kötetében nem a sárközi Újlaky családnál (394. lap), hanem a Szatmár megyei eredetű Újlakyaknál olvashatjuk szintén ezen az oldalon. Feltételezzük, hogy Nagy Iván tévedett, Eödönffy Klára bizonyára jól ismerhette veje származását⁶.

Első bejegyzése természetesen azapósa halálával kapcsolatos, amelyet már fentebb említettünk. Mindezt nagyon költőien fogalmazza meg: „Anno 1626 die 29. Octobris viradtának előtte éjjel harmadik tyukszó után vette ki az úristen az árnyék világból az én szerelmes bátyám uramot...” A következő beírás első gyermekének, Borbálának a születési dátuma: 1641. május 2., erről így ír: „késő vacsora után mintegy kilencz óra tájban éjtszaka adta az úristen ez világra az én szerelmes leányomat Ujlaki Borbálát.” A férj öröme nem tartott sokáig kislánya megszületése után, mivel a felesége tizenhét nappal a szülés után (május 19.) meghalt, s Darahon temették el. Mindennek a szomorú eseménynek a megfogalmazását is érdemes stílusa miatt idéznünk: „vötte ki az úristen ez világból az én szerelmes feleségemet Pető Magdolna aszszont, életének egy hét és tizenkilencz esztendejében házasságban való életünknek peniglen egy nap hián másfél holnap és öt esztendejében”.

Újlaky utolsó bejegyzése egy örömteli eseményt örökít meg: 1655. február

8-án volt a lánya, Borbála esküvője és lakodalma Görcsönben. Az ara szintén nagyon fiatal, mindössze 13 éves és 9 hónapos múlt. A vőlegény, illetve az ifjú férj a későbbi krasznai főispán, görcsöni Serédy Benedek volt. Fényes esküvő lehetett, ha azon részt vett az ifjú Rákóczi György is, az erdélyi fejedelem (1648–1660).

Más forrásokból tudjuk, hogy Újlaky fiatal felesége halála után újra megnősült, azonban második neje teljes nevére nem sikerült adatot találnunk. Csupán a keresztnévét ismerjük meg a Biblia későbbi oldalain Újlaky Bora feljegyzéseinél: Katalin.

A petőfalvi Pethő család már Újlakyné Pethő Magdolnával kihalt, elenyészett. Ez lehetett az oka, hogy Nagy Iván már nem tudott új adatokkal szolgálni.

A családi naplót a továbbiakban Pethő István unokája, Serédy Benedekné Újlaky Borbála folytatta. Sajnos mindez három halálesettel kezdődik: 1659. január 21-én elhalálozott a kétéves Kata nevű

kislánya. Ugyanebben az évben a március 8-án született István hét napos korában Darahon, majd 1673. február 9-én Benedek nevű kislánya két év két hónaposan Görcsönben hunyt el.

1678. január 16-án meghalt az édesapja második felesége, akiről így ír: eltemettük „az én szerelmes édes anyám helyén való édes kedves Katalin nénemet Drágban⁷”, a helyi templomban. Itt tudjuk meg Újlaki György második feleségének a keresztnévét, s azt, hogy ő nevelte föl az árva Borbálát.

A több halálesetet végre újra egy örömteli esemény szakítja meg: 1679. január 12-én ment férjhez a lánya, Serédy Zsófia (Szofia, Sófi) Borsán.⁸ Az ő születési adatait sehol nem találtam, sem a följegyzésekben, sem a genealógiai táblákon, így nem tudni, hogy tovább vitte-e a családi hagyományt a fiatalon történő házasságkötésben.⁹ A férje Rhédey Ferenc kolozsi főispán lett, akinek ez a második házassága volt. (Első neje: Toroczky Erzsé.) Az új házasság nem tartott sokáig, mindössze öt évig, ugyanis a férj 48 éves korában, 1684. március 24-én meghalt. Apró, de a korra jellemző érdekesség, hogy csak jóval később, július 2-án temették el Kolozsvárott a templomban. (Talan ennyi időt vett igénybe, amíg a kőszarkofágját vagy különleges koporsóját elkészítették?) A Bibliában a halálával

kapcsolatosan meghatóan, választékos szavakkal és jelzőkkel, a magyarországi anyósokra egyáltalán nem jellemző mondatokkal emlékezik meg Borbála. Bizonyára sokat gondolkodhatott a gyászesemény megfogalmazásán. Idézzük annak egy részletét: „engemet becsüllő, kedvemet kereső, igen kedves vőmet tekintetes nemzeti Rádai Ferencz uramat életének 48-dik esztendejében (...) Írtam keserű szívvel én Újlaky Borbála.”

Természetesen Zsófia újra férjhez ment, de kivételesen később, körülbelül öt esztendő múlva. 1689. december 20-án volt az esküvője gróf csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrásy Istvánnal.

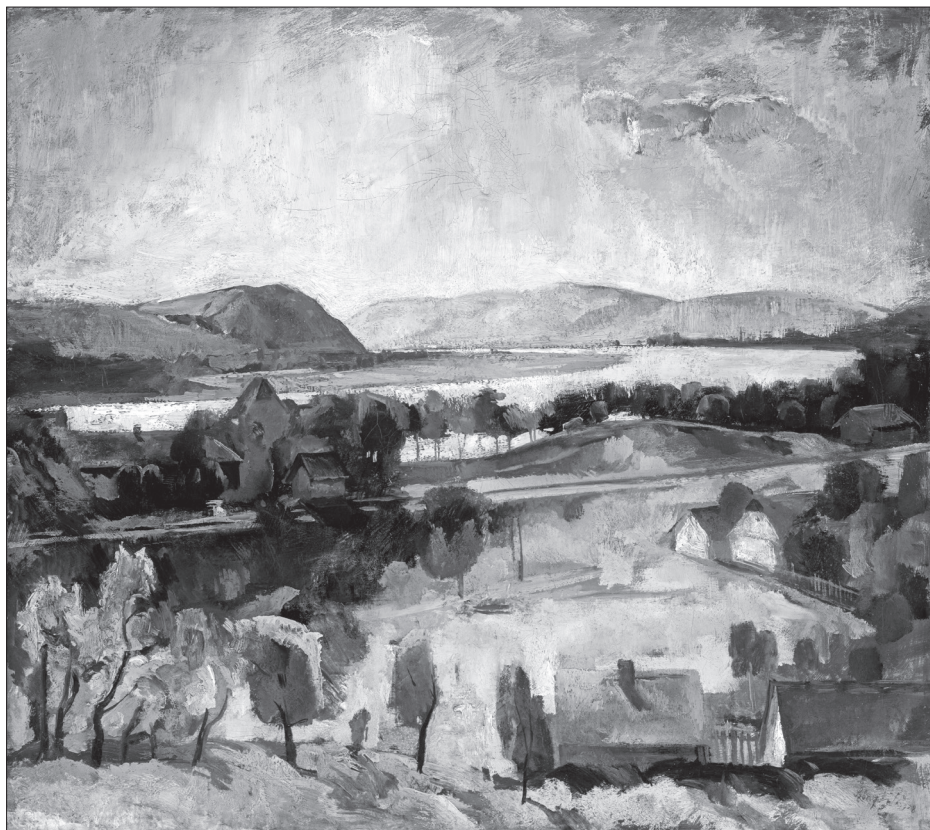
Ezen eseménnyel megszakad a családi bejegyzések sora. A petőfalvi Pethő család valójában nem ezzel a dátummal, hanem már Újlakyné Pethő Magdolnával kihalt, elenyészett. Ez lehetett az oka, hogy Nagy Iván a család ismertetésénél már nem tudott sem tovább lépni, sem a régieket újabb adatokkal kiegészíteni.

Jelen írás ezt próbálta valamelyest pótolni és az utókornak megmenteni.

Végül nem szabad kihagyni egy fontos, üres levéllapon álló bejegyzést a Bibliából, amely így szól: „Méltóságos Szentkirályi András István uram kedves házas társáé, Serédi Sófi Aszszonyé.” Nem tudjuk, hogy kié ez az idegen kéz írása, de azt bizonyítja, hogy a könyv Pethő István dédunokája birtokában volt még a 17. század végén.

Jegyzetek

- 1 Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. IX. Pest. 1862. p. 266–268.
- 2 Szabó Károly: *Családi följegyzések a XVII. századból*. Történelmi Tár. 1800. p. 178–181.
- 3 A két említett település a mai nevén: Szamosdara és Szatmárnémeti. Ez utóbbi város nevének előtagját 1270-ben Sacmar alakban jegyezték föl. A Szakmár elnevezéssel a későbbi századokban is találkozunk.
- 4 Nagymihály: ma város Kelet-Szlovákiában. Vinna község tőle északkeletre található.
- 5 Csegöld település Fehérgyarmattól délkeletre.
- 6 Nagy I.: i. m. XI. Pest. 1865. p. 393–394.
- 7 A bejegyzés szerint Szilágy megyéhez tartozott a Bánffyhunyadtól északkeletre lévő település.
- 8 Valószínűleg Kolozsborsó.
- 9 Az interneten található bizonytalan adat szerint Zsófia 1663 körül született, és 1710-ben hunyt el Krasznakorkán 47 évesen. (Ha mindez igaz, akkor ő is kb. 15–16 éves kora körül ment férjhez.) Édesanyja, Borbála pedig 1703-ban halt meg.

Szőnyi István: *Házak a Duna mentén (Dunai táj)*, 1928

Turós Eszter (szerk.)

Klasszikus mesterek a Nagy Imre-évfordulón

Összeállításunk a kiállítás kurátora, Szücs György művészettörténész szövegei alapján készült

A Csíki Székely Múzeum az erdélyi múzeumi szcéna fontos szereplőjeként idén is folytatja rangos kiállításainak sorát. 2018-ban, Nagy Imre születésének 125. évfordulójára hangolva újra nagyszabású kiállítással jelentkezett, ugyanis május 17-én nyílt meg a *Klasszikus mesterek nyomában – Aba-Novák Vilmos, Nagy Imre és művészbárátaik* című tárlat.

Az augusztus 31-ig látogatható kiállítás egy hármasság részeként nyitotta meg kapuit. Kiegészült egy önálló Nagy Imre-kiállítással, amely október 15-ig látható a Zsögödi Nagy Imre Galériában, kurátora Szabó András muzeológus.

Továbbá kiegészült egy kiadvánnyal is, melynek címe *Der Maler Nagy Imre – A székely festő és az erdélyi szászok 1925–1935*, szerzői pedig Bács Béla János és Ráduly Róbert Kálmán.

Az évfordulós Nagy Imre emlékének idén egy olyan kiállítással kívántak tisztelegni a hagyaték gondozói, amely az eddigieknél különlegesebb betekintést nyújt a művész alkotómunkájának rejtett zugaiba, valamint egy olyan nemzetközi szintű kiállítással, amely új perspektívákat is adhat az életmű értelmezéséhez, szokatlan fénytörésben láttatva a zsögödi gazda sokrétű alkotói munkásságát.

Aba-Novák Vilmos: *Magyar–francia kapcsolatok pannóvázlat II.*, 1936

A Mikó-várbeli kiállítás Aba-Novák Vilmos és Nagy Imre korai alkotói korszakára fókuszál, valamint művésztársaságuk rangos munkáit tárja az érdeklődők elé. A tárlat a Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria és a Csíki Székely Múzeum közötti hagyományosan jó szakmai együttműködés keretében valósult meg, rendezője Szücs György művészettörténész, a Magyar Nemzeti Galéria tudományos főigazgató-helyettese.

A Mikó-várbeli kiállítás Aba-Novák Vilmos és Nagy Imre korai alkotói korszakára fókuszál és művésztársaságuk munkáit tárja elénk.

Az erdélyi viszonylatban előzmény nélküli kiállítás Zsögödi Nagy Imre és ifjúkori pályatársai előtt kíván tisztelni. Tudatosan helyezünk hangsúlyt Szőnyi István és különösen Aba-Novák Vilmos művészetére, ugyanis az útját kereső csíki művész a baráti szálak mellett szakmai példaképként tekintett rájuk. A budapesti Képzőművészeti Főiskola egykori növendékeiből verbuválódó „rézkarcoló nemzedék” emblematikus alakjait mutatja be tárlatunk. Elmondhatjuk, hogy a főként Szőnyi, Aba-Novák, Korb Erzsébet és Patkó Károly által képviselt magyarországi neoklasszicista csoport művészetét átfogó módon bemutató monstre kiállítás (Árkádia tájain. MNG, 2002) mellé teljes joggal zárkózik föl a mintegy hatvan alkotást összehangoló, jelenlegi kurátori koncepció. Törekedtünk arra, hogy néhány erdélyi párhuzamot, kapcsolódási pontot is felvillantjunk: ezért Jándi Dávid, Mágori Vargha Béla, Mund Hugó, Szolnay Sándor műveit is beválogattuk. Érdemes megemlíteni, hogy a Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításán szereplő fő művekkel együtt magányűjtemények fontos darabjai is helyet kapnak a Mikó-vár termeiben.

A kulisszák mögött

A tárlat a tavalyi *Művészek ágyúdőrgésben – Erdély az első világháborúban* című kiállításához hasonlóan a Csíki Székely Múzeum szervezésében jött létre, amely komoly háttérmunkával járt a partnerkapcsolatok kialakításától a

Aba-Novák Vilmos: *New York (South Street és John Street kereszteződése), 1935*

műtárgykölcsönzések lebonyolításáig, a tárgyak mozgatásához, tárolásához, kiállításához szükséges szakszerű körülmények biztosításáig és természetesen a megfelelő anyagi feltételek előteremtéséig. Mindez az elért eredményen kívül fontos tanulási folyamatot is jelent, mely során, a kiállítás-szervezői, kiállítás-rendezési munka egy mind jobban átgondolt, körültekintőbb és professzionálisabb tevékenységgé válhat egy kisváros múzeumában. Egy ilyen kaliberű, több kölcsönző intézmény és magántulajdonos együttműködésén alapuló, ugyanakkor egy alig néhány embert számláló szervezői csapat munkájából létrejött kiállítás hosszú hónapok eredménye. Az egyik legnagyobb kihívást és nehézséget pedig az országok közti kötelező bürokratikus körök összehangolása jelenti, illetve a megfelelő műtárgyszállítási, biztosítási körülményeket reális áron biztosító szolgáltatók felkutatása.

Kiállításnéző

Az 1890-es évek elején született generáció, amelyhez többek között Aba-Novák Vilmos, Szőnyi István, Nagy Imre, Patkó Károly, Varga Nándor Lajos, Jándi Dávid is tartozott, közös jellemzője, hogy művészi pályakezdésüket az első világháború akasztotta meg, de azután hosszabb-rövidebb ideig mindannyian jártak a budapesti Képzőművészeti Főiskolára. Ott nemcsak a festészetet, hanem Olgyai Viktor grafikai tanszékén a rézkarcolást is elsajátították. Szemük előtt a klasszikus mesterek, elsősorban Rembrandt drámai stílusa lebegett. A közös érdeklődés, hasonló világszemlélet miatt a korszakban a „rézkarcoló nemzedéknek” nevezték őket. Szőnyi és Jándi már a háborús években járt a nagybányai művésztelepen, emellett fontos helyszín Kecskemét, itt 1919–1920 körül Nagy Imre, Varga Nándor Lajos és a később híres filmessé váló Korda

Vince is dolgozott. 1924-ben Nagy Imre hazaköltözött Csíkszögödre, Szőnyi István pedig Zebegényben telepedett le. 1925-ben szinte egy kis kolónia alakult a Nagybánya-közei Felsőbányán, ahol Aba-Novák Vilmos, Patkó Károly és Nagy Imre is több művet alkotott. A húszas évek plasztikus felfogású, vaskosabb ecsetkezelése után, részben az 1928-tól induló római ösztöndíj eredményeképpen az 1930-as évekre kialakult egy könnyedebb, áttetszőbb festői (Szőnyi István, Patkó Károly), másoknál pedig egy síkszerű, színes, dekoratív stílus (Aba-Novák Vilmos). Közlebbi barátságot Nagy Imrével Aba-Novák Vilmos ápolt, aki 1935-ben meglátogatta Zsögödon, 1937-ben pedig a Párizsi Világkiállításon – Aba-Novák a magyar pavilon pannóját festette meg – mindketten készítették rajzokat, akvarelleket. Aba-Novák Vilmos, Szőnyi István, Varga Nándor Lajos az 1930-as évektől a Képzőművészeti Főiskola tanára lett.

Az öttermes kiállítás önvizsgálat tárgyaival, arcképekkel és önarcképekkel indít. Aba-Novák Vilmos, Szőnyi István, Patkó Károly és pályatársaik művei között karakteres csoportot alkotnak az önarcképek és művészportrék, amelyek Rembrandt típusaira vezethetők vissza. A holland festő különleges önábrázolásai, festményei és grafikai munkái sok induló tehetséget inspiráltak. A képeket egyfelől öntudatos alkotói kiállás, pszichologizáló megközelítés jellemzi, amely gyakran régi mestereket idéző, szerepjátszó beállítással párosul. Különleges daraboknak számítanak a művészek egymást megörökítő barátságképei, mint a Nagy Imre és Varga Nándor Lajost ábrázoló festmény.

Aba-Novák Vilmos, Szőnyi István, Patkó Károly és Korb Erzsébet számára a női test vált a szerkezeti és kompozíciós kísérletek színterévé.

Hangsúlyos térben helyezkednek el a kísérletezés egyik legfőbb terepét is jelentő, gyakran monumentális aktkompozíciók.

Az 1920-as évek első felében a fiatal művészek rendkívül látványos, monumentális hatású, általában bibliai-mitológiai témájú aktkompozícióit lelkesen üdvözölte a kritika és a közönség. Aba-Novák Vilmos, Szőnyi István, Patkó Károly és Korb Erzsébet számára a női test vált a szerkezeti és kompozíciós

Nagy Imre: Kucsmás önarckép, 1944

kísérletek színterévé. Az avantgárd formabontó megközelítése után a régi jogába visszahelyezett meztelen alakokat plasztikus, szinte szobrászi kialakítás, a tömeget hangsúlyozó, ugyanakkor gyakran misztikus fényvel átítatott kialakítás jellemzi. A kortársai többnyire statikus beállítását meghaladva a nagybányai Jándi Dávid a barokk korra utaló, mozgalmas jeleneteket állított össze.

Az aktok terméből „Árkádia” tájaira érkezünk, ahol a különböző művésztelepek hatása is érzékelhetővé válik. A művészek számára nemcsak felüdülést, kikapcsolódást, de különleges témákat is kínáltak a vidéki helyszínek. A már elismert nagybányai, kecskeméti és szolnoki művésztelepek mellett egyre gyakrabban látogattak addig ismeretlen tájakra, amelyek közül Zugligrét Aba-Novák Vilmosnak és feleségének időszakos lakhelyet, Zebegény Szőnyi István és családja számára állandó letelepedést jelentett. Nagy Imre pedig hazaköltözött Csíkszögödre, ahol

később gyakran látogatta meg Szolnay Sándor. Többen a somogyi Igalon és Törökkoppányban találtak új inspirációkat, ahol a falusias életmód, a táj szelíd lankái és különleges fényviszonyai alapvetően megváltoztatták addigi stílusukat.

Ezt követően majdnem kizárólag Aba-Novák és Nagy Imre művészetével folytatódik a kiállítás, a 30-as, 40-es évek alkotásaival, ahol a népeletkép válik meghatározó műfajjává, illetve annak megújítása Szolnok és Csíkszögöd tájain. Az 1930-as évek elejétől Aba-Novák Vilmos rendszeresen látogatta a szolnoki művésztelepet, érdeklődéssel fordult a paraszti hétköznapi és ünnepek ábrázolása felé. Ettől az időszakától kezdve festészetének talán legfontosabb műfajává a népeletkép vált: megújító törekvései párhuzamosak Nagy Imre zsögödi vállalkozásával. Aba-Novák személyesen is ellátogatott Erdélybe, a vidék szinte megbabonázta a művészt, s a szolnoki

témák mellett Székelyföld biztosította számára a legerősebb művészi ihletet. Érdekes, hogy a különféle vidékek épületei, népviseletei és egyéb motívumai hogyan keverednek egymással festményein.

Az utolsó, urbánus hangulatú tér ablak a világra. New York és Párizs képei

A fiatal művészek, akárcsak elődeik, végigjárták Nyugat-Európa múzeumait, műemlékekben gazdag városait. Nagy lehetőség volt számukra az 1920-as évek végétől meghirdetett római ösztöndíj: Aba-Novák és társai az antik kultúra emlékeitől kezdve a modern kortársi törekvésekig találkozhattak a legkülönfélébb művészeti megnyilvánulásokkal. A modern felhőkarcolók világát Aba-Novák 1935-ös New York-i utazása során örököltette meg. Az 1937-es párizsi világkiállítás magyar pavilonjába szintén ő készítette el a *Magyar-francia kapcsolatok* című monumentális falképet. A vele együtt utazó Nagy Imrét az építkezés különleges élménye arra inspirálta, hogy benyomásait egy akvarellsorozaton dokumentálja.

... a világot látott, majd Zsögödbe visszavonult mester alkotásai szinte kivétel nélkül azt bizonyítják, hogy az erdélyi művészek legjava a magyarországiakkal azonos színvonalon alkotott.

A kiállítást bejárva adódik a kérdés, ki is volt Nagy Imre, hol helyezkedik el a magyar vagy akár a nemzetközi képzőművészeti szintén.

És adódhat a felismerés is, hogy a világot látott, majd Zsögödbe visszavonult mester alkotásai szinte kivétel nélkül azt bizonyítják, hogy az erdélyi művészek legjava a magyarországiakkal azonos színvonalon alkotott.

A Csíki Székely Múzeum a divatos irányzatok megjelenítése mellett ezt küldetésének is tekinti, hogy a nagyközönség számára talán kevésbé ismert, ám korszakos jelentőségű művészeti

Gyarmathy Zsolt, a Csíki Székely Múzeum igazgatója a tárlat megnyitóján

folyamatokat mutasson meg, ezáltal is gazdagítva, árnyalva nagy művészeinkről alkotott képeinket. A kiállítás-hoz színvonalas katalógus is készült, amely a kiállítás teljes anyagát tartalmazza.

Tudnivalók a kiállításról

A tárlat kedd és vasárnap között 9-től 17 óráig látogatható augusztus 31-ig, a szervezők kérik, hogy a csoportok érkezését, tárlatvezetésen vagy múzeumpedagógiai foglalkozáson való részvételi szándékot előzetesen jelezzék. A belépő

ára 15 lej, a kedvezményes jegyé (diákoknak, nyugdíjasoknak, legalább 15 fős felnőtt csoportnak) 10 lej. A 7 évnél fiatalabbak, a diákcsoportokat kísérő pedagógusok (legfeljebb 2 személy csoportonként), a muzeológusok és az újságírók igazolvánnyal ingyen beléphetnek. A családi jegy (legalább három személy, melyből legfeljebb két felnőtt) 35 lejbe kerül, a tárlatvezetés és a múzeumpedagógiai foglalkozás (30 főig) pedig 30 lejbe csoportonként. A kiállításról bővebb információt a +40266372024-es telefonszámon vagy a www.csikimuzeum.ro e-mail-címen keresztül tudhatnak meg.

Lukács Bence Ákos konzul a megnyitó résztvevőit köszönti

Pávai István

Emlékeim Kallós Zoltánról

Elmondta, hogy
Mezőkeszűben készül
gyűjteni, menjek vele, ha
érdekel. Természetesen
érdekelt, így 1978. január
16-án volt az első közös
gyűjtőutunk.

Kolozsvári zeneakadémista diákéveim alatt (1971–1976) hallottam először Kallós Zoltán munkásságáról, a *Balladák könyvééről*,¹ a klézsei Szályka Rózsa dalairól.² Személyesen akkor még nem ismertem, pedig szerettem volna vele népzénéről beszélgetni, de úgy gondoltam, ismeretlenül mégsem kopogtathatok be hozzá. Így előbb budapesti gyűjtőtársával, Martin Györggyel ismerkedtem meg, aki mindig lelkesen beszélt róla. Martin által jutottam hozzá a Rajeczky-hanglemezek sorozatához,³ amelyeken nagy számban szerepeltek Kallós-gyűjtések. Akkortájt a *Visszhang Diákrádió*ban, a kolozsvári diákbentlakások vezetékes rádiójában népzenei műsorokat szerkesztettem, ahol sokat bemutattam az ő gyűjtéseiből is.

1976 őszén Csíkszeredában barátimmal, Simó Józseffel, Bokor Imrével és Györfi Erzsikével megalakítottuk a Barozda népzeneegyüttest, majd a következő évben beindítottuk az első székelyföldi táncházat. Ettől kezdve számos rádió- és tévéfelvételt készítettünk, emiatt többek között a *Kolozsvári Rádió* stúdiójának is gyakran voltunk vendégei, és olyankor rendszerint Zoli bácsit is felkerestük. Emlékszem az első Barozda–Kallós-találkozóra a Móricz Zsigmond utcában 1978 telén. Már ekkor több gyűjtését átmásolta nekünk, s ez a későbbiekben is folytatódott. Mindannyian kaptunk egy-egy példányt a *Balladák könyvének* magyarországi, hanglemezekkel is ellátott kiadásából,⁴ a sokak számára ismerős dedikációval: „a közös ügy szeretetének jegyében”, és az *Idegen földre ne siess* kezdetű moldvai dal első versszakával. Elmondta, hogy Mezőkeszűben készül gyűjteni, menjek vele, ha érdekel. Természetesen érdekelt, így 1978. január 16-án volt az első közös gyűjtőutunk. A moci zenészeket is átvittük Mezőkeszűbe, így még spontán táncolás is kialakult, de filmezőgép sajnos nem volt nálunk. Különösen érdekesnek tűnt számomra a *magyar* (táncházas néven *négyes*) tánc, ami kisé más volt, mint a széki *magyar*. A mai napig csodálkozom azon, hogy a városi

táncházakba nem nagyon került be, s még a színpadi koreográfiákban is ritkán láttam viszont.

Első közös gyűjtésünket több másik követte. 1979. április 15-én Visában gyűjtöttünk énekes anyagot. Azután még sokszor találkoztunk Kaláka tévéműsorok, székelyudvarhelyi és kolozsvári táncháztalálkozók alkalmával. Általa kerültem ismeretségbe több moldvai adatközlővel: a klézsei Lőrinc Györgyné Hodorog Lucával, a trunki Róka Mihállyal, Bodó Péterné Csobotár Borival, Páncél Györgyné Bodó Magdával és másokkal.

1962 májusában Martin György Kallóssal már készített némafilmet a gyimesi táncokról. Később szükségessé látta, hogy hangosfilmfelvétel is készüljön ezekről a régies táncokról. Akkoriban csíkszeredai lévén vállaltam, hogy megszervezem a helyszínen a gyűjtést. Így került sor 1980. augusztus 2-án Sötétpatakon, Blága Károly „Kicsi Kóta” csúrijében erre a filmezésre, Kallós Zoltán, Pálfy Gyula, Németh Ildikó és Zsura (Zsuráfszky Zoltán) közreműködésével.

1982. augusztus 23–24-én Magyarorszáton gyűjtöttünk Zoli bácsival. Ebből az anyagból szerkesztettem egy hanglemezt, amit a bukaresti Electrecordnál, az akkori egyetlen romániai hanglemezgyárnál próbáltam kiadni, *Magyar-szovátai népzene* címmel. A cím alatt ez a felirat szerepelt: *Kallós Zoltán adatközlőinek anyagából*. A hanglemezgyár fölvetette a kiadói tervébe, de az ellenőrző bizottság nem adta meg rá az engedélyt. A szépen megtervezett borítóterv odavesztett a lemezgyár szerkesztőségében.

Zsura és Batyu (Farkas Zoltán) fiatal budapesti koreográfusokként a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján többször jártak gyűjteni Erdélybe, ahol rendszerint Zoli bácsi kalauzolta őket. Akkoriban magyarországi koreográfiákban gyakran szerepeltették a Felső-Maros mente nem székely táncait „székely”-ként. A félreértés talán onnan adódott, hogy ez a terület a Mezőség és a Székelyföld közé esik, és a ténylegesen

székely Marosszékkal összevonva alkotta 1876-tól a történelmi Maros-Torda vármegyét. Amikor felmerült a székely táncok pontosabb dokumentálásának az igénye, úgy a tánc kutatás, mint a színpadra alkalmazás érdekében, Martin hozzám küldte ezeket a fiatal koreográfusokat (szintén Zoli bácsi kíséretével). Sóvidéki filmézést javasoltam, így került sor 1982. augusztus 28-án az alsósófalvi táncfilmzésre, ahol a felsősófalvi Paradica-banda muzsikáját is rögzítettük. Ezt az anyagot sikerült megjelentetnem 1987-ben a bukaresti hanglemezzárnál,⁵ majd 2016-ban bekerült A *Sóvidék népzeneje* című magyar-angol nyelvű kiadványba.⁶ Ebből az évből még arra emlékszem, hogy Kalotaszegen szilvesztereztünk Zoli bácsival egy nagy tánc házas társasággal, talán Mérában. Neti Sanyi muzsikált. Másnap onnan Marosnagylakra mentem gyűjteni.

1981 ősztől a marosvásárhelyi Maros Művészegyüttes művészeti titkáráként dolgoztam. Sinkó Andrással, Toró Lajossal néhány évig (a betiltásig) még sikerült életben tartanuk a marosvásárhelyi tánc házat. A tánc házi zenélésbe bekapcsolódott az Együttesből Koszorus Kálmán, Bör Gyula és Marton László is. Zoli bácsi tudott rólunk, és két alkalommal elhívott minket falusi lakodalmat muzsikálni, egyszer Válaszútra, egyszer meg Buzába. Tudta, hogy a helyi folklór akkor már fogyó állapotában nem lehet teljesen hagyományos lakodalmat tartani, hallgatók, műdalok is kellenek. Ezekben nagyon jártas volt Koszorus, Sinkó Andi pedig ismerte a régi bonchidai, buzai repertoárt, így egyszerre volt jelen a hagyományos és a népies városias zene. Ez Zoli bácsi ötlete volt, hogy a helyi öregeknek és fiatalabbaknak is kedvére tegyünk.

A rendszerváltás után Kallós Zoltán végre lehetőséget látott gyűjtéseinek módszeres megjelentetésére. Megtisztelő volt számomra, hogy engem kért fel arra, hogy hanglemezt szerkesszek *Uram, irgalmazz nekünk!* címmel moldvai ima- és „szentes ének”-gyűjtéseiből. Első kezdetleges számítógéppel magam tördeltem be nyomtatható formára a kísérfűzetet, amelyben a két műfaj ismertetése mellett Zoli bácsi munkásságáról is írtam összefoglalót, továbbá egy rövid összeállítást készítettem a moldvai magyarok történetének kronológiájáról. Ezek a szövegek honlapomon ma is olvashatók.⁷ A hangmez 1993-ban jelent meg a Katyi Antal által akkoriban létesített marosvásárhelyi Pentaton Kiadónál, Ádám Gyula borítótervével.⁸ Egyben ez volt a később

gazdagon kiteljesedő Kallós Archívum hangzó sorozat első darabja. 2005-ben a Fonó Budai Zeneháznál ismét kiadásra került, de ekkor már CD-formátumban, kissé kibővítvé.⁹

... így egyszerre volt jelen a hagyományos és a népies városias zene. Ez Zoli bácsi ötlete volt, hogy a helyi öregeknek és fiatalabbaknak is kedvére tegyünk.

Válaszút szülőtteként, majd folkloristaként hatalmas területeket bejárva Kallós Zoltánnak nagy rálátása alakult ki a szórványmagyarság helyzetéről. Ilyesmiről gyakran beszélt nekünk már a rendszerváltás előtt is, így főleg neki köszönhetem, hogy az én figyelmem is folyamatosan ráterelődött erre a kérdéskörre. Mikor a rendszerváltás után a *Marosvásárhelyi Rádió*hoz kerültem, zenei műsorok szerkesztése mellett egy szórványkérdésekkel foglalkozó műsor szerkesztésébe fogtam *Peremvilág* címmel. Ebben a hangsúly nem a folklórra esett, hanem a szórványban élő etnikumok, helyi felekezeti kisebbségek társadalmi, oktatási, kulturális, megmaradási problémáira. A műsorban túlsúlyban a Kárpát-medence, a Kárpáton túli területek és a nyugati diaszpóra magyarsága szerepelt, de készült riport a kazakisztáni magyarokról, törökországi, balkáni és nyugat-európai nem magyar etnikai, vallási szórványokról

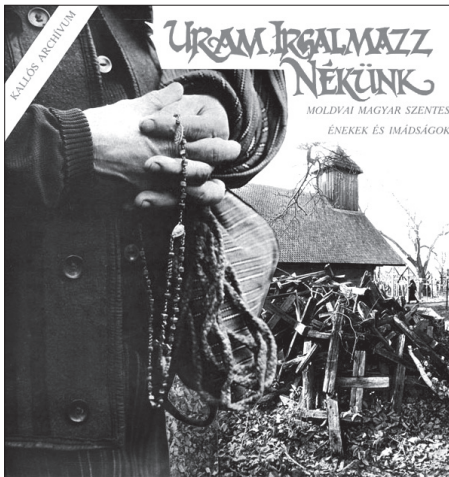
is. 1990 és 1994 között több mint 100 ilyen műsor hangzott el, amelyekben a magam készítette riportok mellett riporterként közreműködött Jászberényi Emese, Gáspár Sándor, Csifó János, Oláh Gál Elvira, Borbély Melinda, Kelemen Ferenc, Vári Mariann, Boér Károly, Kinizsi Gyöngyi, Simon Gábor, Szabó Anikó, Ábrám Zoltán, Veress Emese és még sokan mások.

A szórványkérdés Zoli bácsit sem hagyta nyugodni. Igaz, hogy az 1992. november 20-án létrejött Kallós Alapítvány elsődleges célja nyári táborok szervezése, majd gyűjtéseinek válogatott kiadása volt, de érezte, hogy az egyre lemorzsolódó szórványmagyarságért sürgősen tenni kell valamit. Erdélyi utazásaim során gyakran betértem Válaszútra, és mindig csodálattal szemléltem azt az elszántságot, kitaratást, amivel fokozatosan megvalósította a bentlakásos rendszerű szórványoktatási központot, amely két évtized alatt egyre jobban kinőtte magát, s immár követendő modellnek tekinthető. Ugyanígy időnként közeli figyelemmel kísérhettem Zoli bácsi páratlan értékű népművészeti gyűjtőmunkájának fokozatait a terepen végzett tárgygyűjtéseitől a válaszúti múzeum létrejöttéig.

Köztudott, hogy Kallós Zoltánt igen érdekelte nemcsak a magyar, hanem az együttélő etnikumok folklórja is, s hogy jól beszélt cigányul és románul. Számomra mégis meglepő volt, hogy milyen elmélyült rétegeit ismerte a román tájnyelvenek. Erre 1994-ben jöttem rá, amikor Sebő Ferenc a *Magyar Televízió*ban a *Nyitott Stúdió* című zenei műsorsorozatát szerkesztette, s felkért, hogy legyek zenei rendezője ezeknek

Kallós Zoltán és a marosvásárhelyi tánc házi zenekara az 1980-as évek közepén (Koszorus Kálmán – hegedű, Pávai István – brácsa, Toró Lajos – bőgő)

A Kallós Archivum első hanglemeztétele borítója

a felvételeknek. Nemcsak táncházzekarokat, népdalénekeseket vettünk fel ebben a sorozatban, hanem Hobótól Nyeső Marin át a Kaláka együttesig sok versmegzenésítő produkciót is. Néha arra is volt példa, hogy falusi hagyományörzőket hoztunk az egykori óbudai zsinagógából a hetvenes években kialakított 5-ös stúdióba. Egyik alkalommal eleki román énekesek, hangszeresek, táncosok voltak a vendégeink. A felvételek gyűjtésszerűen zajlottak, ahogyan egykor Lajtha László vette gramofonlemezre a székelyeket, kőrispatakiakat és más vidékek folklóradatközlőit, azzal a különbséggel, hogy ezúttal mozgóképfelvétel készült. A szerkesztőség azt kérte, hogy az elhangzott dalok, táncszók szövegei nem irodalmi, hanem értelem szerinti magyar fordításban legyenek feliratozva a szerkesztett műsorban. A fordításra engem kértek fel, amit szívesen vállaltam, hiszen a román

népnyelvben eléggé jártas vagyok. Volt azonban egy-két olyan szótagösszevonással keletkezett tájszó, amelyek értelmét szótárak, tájnyelvi glosszáriumok segítségével sem találtam meg. Zoli bácsi éppen Budapesten járt akkor, s így megmutattam neki is ezeket a szavakat. Meglepetésemre első ránézésre mondta a megfejtéseket.

Volt egy-két olyan tájszó, amelyek értelmét tájnyelvi glosszáriumok segítségével sem találtam meg. Zoli bácsi első ránézésre mondta a megfejtéseket.

Az 1990-es és 2000-es években számtalanszor találkoztunk még erdélyi és magyarországi rendezvényeken. Több alkalommal készültek olyan sajtós, rádiós, tévés összeállítások, ahol a táncházról nyilatkozók között egyet lehettem jelen Kallós Zoltánnal. Emlékezetes számomra az a kerekasztal a 2004. évi budapesti Táncháztalálkozón, ahol vele, Domokos Máriával és a moldvai zenét játszó táncházegyüttesek tagjaival vitatkoztunk arról, hogy „Mi a magyar a moldvai népzeneben?”. Több alkalommal voltam a Kallós Alapítvány rendezvényeinek meghívottja, és se szeri, se száma annak, hogy hányszor hivatkoztam tanulmányaimban, könyveimben vagy interjúk alkalmával Kallós Zoltán munkásságára.

Kitartása, rendíthetetlen hite tette lehetővé ennek a hatalmas életműnek a létrehozását, amely sokunk számára példaértékű.

Jegyzetek

- 1 *Balladák könyve: Élő hazai magyar népballadák.* Kallós Zoltán gyűjtése; Szabó T. Attila gondozásában. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971.
- 2 *Új guzsalyam mellett: Énekettem én özvegyasszon Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa.* Lejegyezte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Kallós Zoltán. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973. Hanglemez melléklettel.
- 3 *Magyar népzene I-II.* Szerkesztette Rajeczky Benjamin. Hungaroton LPX10095-98 és LPX 18001-04 hanglemezsorozatok. Budapest, 1969, 1972.
- 4 *Balladák könyve. Élő erdélyi és magyar népballadák.* Második kiadás. Gyűjtötte, a magyarázó szójegyzéket írta Kallós Zoltán. Sajtó alá rendezte és a jegyzéket írta Szabó T. Attila. Zenei mutató: Jagamas János. Négy fólialemez melléklettel. Európa – Magyar Helikon, Budapest, 1974.
- 5 *Sóvidéki népzene.* Szerkesztette Pávai István. Electrecord ST-EPE 03388 jelzetű hanglemez, Bukarest, 1987.
- 6 Pávai István: *A Sóvidék népzeneje – The Folk Music of Sóvidék.* DVD-ROM melléklettel. Hagyományok Háza – MTA BTK Zene-tudományi Intézet, Budapest, 2016.
- 7 <http://www.pavai.hu/index.php?page=89>
- 8 *Uram, irgalmazz nekünk! Moldvai magyar szentes énekek és imádságok.* Kallós Zoltán gyűjtése. Szerkesztette Pávai István. Pentaton, ST-CS 0309 hanglemez, Marosvásárhely, 1993.
- 9 *Uram, irgalmazz nekünk! Moldvai magyar szentes énekek és imádságok.* Kallós Zoltán gyűjtése. Szerkesztette Pávai István. Fonó Budai Zeneház, FA-223-2 audio-CD, Budapest, 2005.

A mezőköszüi gyülekezet dalárdája ma. Jobboldalt: Török-Csingó Adorján lelkész.

Bücs Szilárd-Lehel

Denevérek: a sötétség sokszínűsége

Egy

borzongatóan kellemesen érzi magát az erdélyi denevérszakembereket, amikor megállnak Európa talán legnagyobb denevérszármazékjának, a Szolcsvai Búvópatakban a hosszúsárnyú denevér több mint 30 000-es kolóniájának néma, élő szőnyegként borítja a barlang mennyezetét minden télen. A törpedenevérek szintén több tízezres egyedszámú csoportja a hosszúsárnyú denevér „szőnyeg” közelében található. De hibernál a barlangban még pár ezer közönséges denevér és pár száz nagy patkósdenevér is. Minden összevetve, a barlang teljes, több denevérfajból álló téli állománya elérheti a 100 000 egyedet.

Igen, Európa talán legnagyobb denevérszármazékjának található nálunk. A bánátsági régióval együtt pedig Erdély képezi Románia denevérek szempontjából legfontosabb területeit. Mindent összevetve elmondhatjuk, hogy denevérek terén európai nagyhatalom vagyunk. Jelenleg kb. 70, kiemelkedő fontosságú,

ezres, tízezres nagyságrendű kolóniát ismerünk csak barlangokból, de ehhez hozzá kell számolnunk a sokszor történelmi jelentőségű épületek padlásterében, tornyaiban tanyázó több száz, ritkábban több ezer egyedből álló denevérszármazékot. Viszont az is tény, hogy e kolóniák védelme csak részben biztosított. Míg a Szolcsvai Búvópatak denevérei természetes módon, a barlangi folyó meglepetésszerű áradásai és a barlanglátogatás engedélykötelessége által védettek, addig sok, főképp épületlakó denevérszármazék védelme még mindig bizonytalan. Ismerünk eseteket, ahol a templom padlásán levő kolóniát legették, vagy éppen lefűrészték (igen, jól olvassák, lefűrészték), mert „nincs helyük a templomban”, mert „az ördög teremtményei” vagy mert egyszerűen „csúnyák”.

Bár napjainkban az erdélyi, romániai denevérvédelmi szervezetek nevelő és népszerűsítő tevékenysége által

Európa talán legnagyobb denevérszármazékja található nálunk. A bánátsági régióval együtt pedig Erdély képezi Románia denevérek szempontjából legfontosabb területeit.

Közönséges denevér és hegyesorrú denevér szülőkolónia egy Kolozs megyei templom tornyában

a denevérekkel kapcsolatos hiedelmek jelentősen visszaszorultak, a vérszívás, a „fészekrakás” és a hajba ragadás témái még mindig sokak fejében kérdéseket vetnek fel. Mindez annak ellenére, hogy ezek csupán legendák. És annak ellenére, hogy a denevérek nemhogy nem ragadnak a hajunkba, de jelentős szerepük van a minket körülvevő ökoszisztémák egyensúlyának fenntartásában, összességében pozitívan befolyásolva életünket. Annak pedig, aki azt gondolja, hogy a denevéreknek nincs helyük például a templomok padlásán, azt üzenjük, hogy ha egyszer Isten megtűri őket a házában, akkor mi nincs, hogy felülbíráljuk az ő döntését. És az ördögről is csak annyit, hogy a denevérek már 50-70 millió évvel ezelőtt a kréta és a paleocén élettől és változatosságtól pezsgő erdőiben repkedtek, amikor a *Homo sapiens* még csak evolúciós vázlat sem volt.

... a körülöttünk repkedő denevérek nagybani rovarfogyasztók. A legkisebb itthoni denevérfaj egyetlen éjszaka alatt több mint 2000 szúnyogot is elfogyaszt.

A tudomány jelenleg világviszonylatban körülbelül 1300 denevérfajt tart számon. Ebből a rengeteg fajból csupán három dél-amerikai faj táplálkozik vérről, pontosabban háziállatok vagy más, vadon élő állatok vérével. De a denevérfajok között találunk nektártevőt, gyümölcssevőt és olyat is, ami halakkal táplálkozik. Viszont a legtöbb, mintegy 800 denevérfaj rovarevő. Az összes, pontosabban 45 európai, beleértve a 32 romániai fajt is ebbe a csoportba tartozik. Nekünk itt, Erdélyben pedig ez a legfontosabb: a körülöttünk repkedő denevérek nagybani rovarfogyasztók. A legkisebb itthoni denevérfaj, a közönséges törpedenevér egyetlen éjszaka alatt több mint 2000 szúnyogot is elfogyaszt. Ez egy közepes méretű kolónia (mondjuk 200 példány) esetében 80 000 000 rovar jelent egyetlen év alatt, pontosabban csak áprilistól októberig. Romániában pedig több ezer ilyen kolónia található. Vannak dokumentált esetek, ahol egyetlen denevér egy óra leforgása alatt 1000 szúnyogot fogyasztott el, és több mint 5000-et az éjszaka alatt.

Kereknyergű patkósdenevér szülőkolónia a várfalvi unitárius templom tornyában

A denevérek eme korlátlan étvágya pozitív hatással van olyan területekre, mint a kukoricatermesztés vagy a borászat.

Becslések szerint a világ legnagyobb, a Texas állambeli Bracken-barlang mintegy 20 millió egyedet magába foglaló kolóniája több mint 150 tonna rovarot fogyaszt el minden éjszaka. Azáltal, hogy vadásznak és rovarokat esznek, a denevérek világszinten több mint 1 milliárd dollárral csökkentik évente a kukorica kártevőivel kapcsolatos költségeket. Az a tény, hogy Románia 2014-ben elérte hazai termelésben a 11 millió tonna kukoricát, valamilyen mértékben a denevéreknek is köszönhető. A Bihar megyei Eskülői-vizesbarlang, a Mézgedi-cseppkőbarlang, a Nagyvárad közelében levő Betfia-zsomboly 7000-es, de a Vargyas-szorosban levő homoródalmási barlang több ezres egyedszámú denevérekolóniái is nagyban hozzájárulnak a kártevők pusztításához. Ingyen és bérmentve. A denevérek jelenlétéből származó haszon annyira nyilvánvaló, hogy Nyugat-Európa borászatai mindent megtesznek, hogy minél több denevért csábítsanak borvidékeikre, például mesterséges denevérodúk kihegyezésével. Még a jelenlétükre utaló legkellemetlenebb nyomok, a padlásokon felgyülemelő guanó is felhasználható, mint természetes trágya kertünkben (természetesen megfelelően hígítva), mivel tele van olyan, a növényeknek

nélkülözhetetlen tápanyagokkal, mint a nitrogén, a kálium és a foszfor.

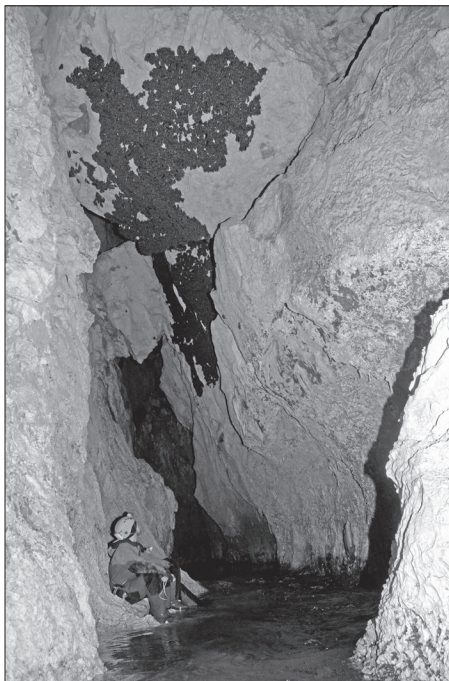
Ha messzebb tekintünk, a trópusok felé, ott is azt látjuk, hogy e régiók denevérei kulcselemek a helyi ökoszisztémákban. Ezekben a változatos, sokszínű dzsungelokban 200-300 denevérfaj él, közülük pedig sok vegetáriánus: nektárt, pollent, gyümölcsöt és magokat esznek. Az éjszaka aktív nektártevő denevérek olyan virágok nektárját fogyasztják, amelyek kimondottan csak este, éjszaka nyílnak. Fontos jelenség a denevérek tevékenységében, hogy több tucat, esetenként több száz virág meglátogatásával az arcukra ragadt pollent egyik virágtól a másikig szállítják, nagy mértékben járulva így hozzá a fajok elterjedéséhez. Egy példa a *Leptonycteris nivalis* mexikói denevérfaj, amely kimondottan az *Agave tequilana* virágait látogatja. Igen, tequilana, az a növény, amelyből a tequila készül. Legközelebb, amikor felnőttként egy shot tequilát gurítunk le, nyugodtan megköszönhetjük ennek a denevérfajnak.

Más trópusi fajok gyümölcssevők, mégpedig sokan egészben nyelik ezeket le, így a magvaikat is. A magvakat az anyanövénytől nagy távolságokra ürítik ki magukból a guanó révén. A guanó pedig kiváló kezdő környezet a magoknak, amelyek a tápanyagokban gazdag környezetben gyorsan növekedésnek indulnak új területeken. A denevérek ezzel nagymértékben hozzájárulnak

a kiirtott területek újraerdősítéséhez. Egy gyümölcssevő denevér akár 60 000 magot is képes „elszállítani” új területekre minden este. És van egy növény, amely kimondottan nagy hasznot hajt a denevérek viselkedéséből: a kakaófa. Ha szeretjük a csokoládét (és elég valószínű, hogy szeretjük), akkor feltétlenül tudnunk kell, hogy többek között a denevéreknek is köszönhető a kakaófa magjainak szétszórása, közvetett módon, ingyen segítve a csokoládégyártást. Alapjában véve a trópusi denevérek ugyanazt a szerepet töltik be, mint a mi mérsékelt égövünk méhecskéi. Becslések szerint, az emberiség által fogyasztott étel egyharmadát a pollenhordozóknak köszönhetjük: a denevéreknek, a méheknek és a madaraknak. Összeségében, több mint 450, gazdasági fontossággal rendelkező növény, mint a banán, az avokádó vagy a mangó a vegetáriánus denevérekre támaszkodik.

Mindent egybevetve hasznos, ha denevérek vannak körülöttünk. Annyira hasznos, hogy védenünk kell őket minden lehetséges eszközzel. Elsősorban fontos az a tény, hogy a denevérek vadon élő állatok, és mint ilyenek a vadont kedvelik, a természetes életkörülményeket: a tiszta vizet, az érintetlen erdőket, és a kivilágítatlan, ritkán látogatott barlangokat. De az ember, felhasználva minden erőforrást, meglehetősen tönkretette a természetes élőhelyeket, felszabdalta az erdőket, szennyezi a folyókat és a tavakat, hegyeket mozdított el megszokott helyükről és nem utolsósorban kivilágított barlangokat, ahol többé már soha nem lesz sötétség. Sőt, hogy továbbra is elláthassa a föld egyre növekvő lakosságának energia- és élelem-szükségletét, az ember tucatnyi üzemmével, bányáival és erőműveivel szennyezi a környezetet, meggátolja a vizek természetes folyását és egyre több természetes élőhelyet változtat mezőgazdasági területté. A mezőgazdasági területek egymagukban nem is jelentenének problémát (mivel a denevérek között léteznek olyan fajok is, amelyek kimondottan ilyen területen vadásznak), de a rovarirtó szerek nagybani használata mérgező hatással van a denevérek fő táplálékforrására, a rovarokra.

A 20. század kezdetével Európa denevérállománya (főleg, ami Közép-Európát illeti) drasztikus és hirtelen állománycsökkenést szenvedett, amely több esetben ezres példányszámú kolóniák teljes eltűnését okozta. Az 1960-70-es években több európai denevérfajt fenyegetett a teljes eltűnés veszélye. Ez a drasztikus példányszámbeli esés a területek használatának megváltozása

Hosszúszárnyú denevérek hibernáló kolóniája a Nagycsűr-barlangban (Kudzsiri-hegység)

(főleg mezőgazdasági célból), az ember új területekre való behatolása és ezzel egy ütemben a területek felszabdálása és nem utolsó sorban a mérgező anyagok (pld. a DDT és lindán alapú anyagok) épületek és faanyagok kezelésében való használata miatt következett be. Ezres példányszámú kolóniák lettek így megmérgezve, az állatok bőre közvetlen kapcsolatba került ezekkel a mérgező anyagokkal. A legkitettebb fajok azok, amelyek gyakran használnak épületeket szálláshelyként, például a patkósdenevérek, a közönséges denevér, a szürke hosszúfűlű denevér és a tavi denevér. Ugyanakkor barlangi kolóniák számának csökkenésében nagy szerepet játszott a barlangok kiépítése, kivilágítása és régebb háborítatlan termék járhatóvá tétele. Ebben az időszakban még a denevérkutatók is hozzájárultak az denevérpusztulás növeléséhez, azzal, hogy téli, hibernáló időszakban gyűrűzték az egyedeket.

Visszatérve a Szolcsvai bűvő-patak denevérkolóniájára, és úgy általában az erdélyi denevérkolóniákra, amit jelenleg tapasztalunk és számolunk a barlangokban, az egy minimum egyedszám. A barlangokban felgyűlt guanó mennyisége alapján az itteni kolóniák sokkal nagyobbak voltak a múltban. Példaként említhetjük a Kudzsiri- (Şureanu-) hegység Cioclovina-barlangját, ahol a hatalmas guanómennyiség ki-termelése érdekében évtizedekkel ezelőtt még speciális vasutat is építettek. Napjainkban viszont az egykoron több

ezres egyedszámú nyári kolónia már eltűnt, és csupán pár tíz denevér telel a barlangban, a rozsdásodó vasúti sínek fölött. Valószínűleg a Mézgedi-cseppkő-barlang denevérállománya is sokkal nagyobb volt ezelőtt pár évtizeddel, hasonlóan sok más erdélyi és romániai helyszínhez.

A régmúlt idők fenyegetéseiből néhány napjainkban is megmaradt, például a fokozott mezőgazdasági tevékenység, a rovarirtó szerek használata és természetesen a barlangi turizmus. Az élőhelyek folyamatos feldarabolása és az erdőirtások száma megnőtt. Mindezek mellett megjelentek új tényezők is. A lakott területek túlzott kivilágítása nagymértékben befolyásolja a denevéreket, főleg a szülőkolóniák összeállása idején, más szóval pont akkor, amikor az új generáció épp színre lépne. Viszont léteznek olyan kutatások, amelyek denevérbarát épület-kivilágítási javaslatokat eredményeztek, azaz nem befolyásoljuk a denevérek természetes bioritmusát. Egy másik probléma a szél-erőmű parkok elszaporodása. Természetesen szükségünk van zöld energiára, jobban mint eddig valaha az emberiség történelmében, de ezeket a befektetéseket nagyon jól meg kell tervezni, éspedig úgy, hogy kerüljék el a denevérek vonulási útvonalait, de a fontos táplálkozási területeket is. Így elkerülhető hogy több száz denevér pusztuljon bele a légcsavarokkal való találkozásba.

Ha szeretjük a csokoládét (és elég valószínű, hogy szeretjük), akkor feltétlenül tudnunk kell, hogy többek között a denevéreknek is köszönhető a kakaófa magjainak szétszórása, közvetett módon, ingyen segítve a csokoládégyártást.

Az utóbbi évtizedekben több kutató, ország és hatóság is belátta, hogy szükség van a denevérek védelmére. Ez biztosítja a megfelelő körülményeket a kolóniák kialakulásához, így a barlangok és más, denevérek által használt szálláshelyek nem semmisülnek meg, és védelmet nyújtanak a legfontosabb táplálkozási területeken. Védelemre

A 2017-es Év Denevére Romániában, a barna hosszúfűlű denevér

és annak a tudatosítására van szükség, hogy mi, emberek is vegyük végre észre, hogy a denevérek részei életünknek, és meg kell tanulnunk együtt élni velük. A mítoszok ideje lejárt. Jelenleg mind Romániában, mind Európában és világszerte is már jónéhány törvény létezik, amely a denevérek védelmét szolgálja. De a nagyközönség is hozzájárulhat a denevérvédelemhez. Első sorban tisztelnünk kell a Természetet, annak sokféleségét és mindazt, amit megteremtett. Ne játsszunk a regeneráló, megújuló képességével. Másodszor pedig, amikor denevérekkel találkozunk, legyen az lakott területen vagy a vadonban, viselkedjünk felelősségteljesen és a jóérzés határain belül, követve pár, nagyon egyszerű szabályt.

A denevérek életciklusában két keynes időszak van egy év leforgása alatt: a szülési periódus (május 15.–augusztus 15.) és a hibernáló periódus (november 1.–március 31.). Az első esetben a nőstényekről és az újszülött kölykökről beszélhetünk. Ha megzavarunk egy szülőkolóniát, a nagyon fiatal kölykök leeshetnek a kolóniából, amit nagy valószínűséggel nem élnek túl. A barlangok előtt rakott tábor tüzek füstje könnyedén bejut a barlangok belsejébe is, és természetesen így a szülőkolóniához,

amelyet negatívan érint. A hibernáló kolóniák esetében tudnunk kell, hogy bármilyen külső inger (zaj, fény, füst, nyílt láng, fotógép vakuja, érintés, de akár az izzadt barlangász ruhákból kiszálló gőz is) képes felébreszteni a denevéreket. Ha ezek a be nem tervezett téli ébredések nagyon gyakoriak, könnyedén vezethetnek a zsirtartalékok gyors feléléséhez. Ezeket a tartalékokat úgy építik fel a denevérek, hogy szembe tudjanak nézni a zord, élelemhiányos időszakokkal. Ha ebben a periódusban a denevérek többször is felébrednek, drasztikusan lecsökken az esélye, hogy átvészeljék a telet.

Nagyon fontos tehát, hogy elkerüljük mind a kolóniákat, mind a magányosan függeszkedő egyedeket, hogy ne zavarjuk őket ebben a kritikus két időszakban. Javasolt, hogy azoknak a szálláshelyeknek a látogatását, amelyet nagy kolóniák használnak, olyan periódusra tervezzük, amely kívül esik a kritikus időszakon. Mindemellett fontos hogy rendezetten, csendben és nyugodtan, biztonsági tényezőket figyelembe véve közelítsük meg a barlangokat és szálláshelyeket, anélkül, hogy zavarnánk a denevéreket. Kövesdük az ösvényeket és a kijelölt turista-jelzéseket, és használjunk elektromos

árammal működtetett fényforrásokat. Úgy haladjunk végig az útvonalon, hogy ne világítsuk vagy fotózzuk a denevéreket, de ne is érintsük meg őket. Ne táborozzunk és bivakoljunk a barlangokban, és ha mindenképp erre kényszerülünk (például biztonsági okokból), akkor táborunkat legkevesebb 100 méterre húzzuk fel a denevérektől.

Az épületlakó kolóniák esetében fontos, hogy az esetleges felújítási munkálatokat azokra az időszakokra tervezzük, amikor nincsenek jelen denevérek. Ez általában azt jelenti, hogy nem dolgozunk a nyári periódusban (mert jelen van egy nőstényekből és újszülött kölykökből álló szülőkolónia), és inkább az őszi, kora tavaszi időszakban renováljuk az épületeket. Fontos azt is tudnunk, hogy a történelmi fontosságú épületek védelme nem zárja ki az esetlegesen jelen levő denevérszülőkolónia védelmét. Így a denevérek jelenlétét leginkább jelző guanófelhalmozódás – ami általában az épületek leromlásához vezethet – könnyedén eltakarítható, illetve léteznek nagyon egyszerű épületvédelmi, de ugyanakkor denevérsbarát megoldások is. Abban az esetben, ha az olvasónak tudomása van templomtoronyban, padláson vagy más épületben tanyázó denevérszülőkolóniáról, és szükség van szakmai segítségre vagy akár egy szakszerű takarításra, nyugodtan vegye fel a kapcsolatot a kolozsvári székhelyű, de országos szinten tevékenykedő Denevérkutatási és Védelmi Központtal (DKVK). Abban az esetben, ha barlangi túrát terveznek, a DKVK szívesen ad felvilágosítást arról is, hogy az illető barlangban van-e denevérszülőkolónia, és ha igen, mikor látogatható a helyszín, úgy, hogy ne zavarjuk a kolóniát.

**... az emberiség
által fogyasztott
élelem egyharmadát
a pollenhordozóknak
köszönhetjük:
a denevéreknek,
a méheknek és
a madaraknak.**

A denevérvédelem kihívás, de ugyanakkor egy nagyon egyszerűen elkezdhető folyamat. Csupán a megfelelő információk kellene hozzá, és mindannyian lehetünk denevérvédők. (Elérhetőségek: Dr. Bücs Szilárd-Lehel, telefon: 0747 921 684; email: contact@lilieci.ro; web: www.lilieci.ro)

Nagy patkósdenevér hosszúszárnyú denevérek tömegében. A szerző felvételei

Nagy Imre: Forrás, 1929